

200 års kamp for dæmninger til Øland fra øst og vest

Midt på eftermiddagen begyndte det at regne, og ud på aftenen havde det vedholdende regnvejr fået karakter af skybrud, der tiltog voldsomt i løbet af natten. Samtidig blæste det op fra sydvest.

Det orkanagtige uvejr rasede til næste aften.

Denne storm kom på et yderst uheldigt tidspunkt, fordi både rugen og byggen stod høstmoden. Da vinden endelig lagde sig, stod aksene ribbet for kerner.

Langt værre var det dog, at i den efterfølgende stormflod druknede henvend 300 får, 46 stykker ungvæg og en plag. Dyrene var sat ud på de mange holme i fjorden og på de lave enge langs Ølands kyst, og fordi de stod tøjrede med solide træpæle, havde de ikke en chance, da vandmasserne væltede ind gennem Torslev Dyb og op i Ølands Vejle med uhørt voldsomhed.

Datoen var 15. august 1840, og uvejret fik skæbnsvangre følger.

Efter denne stormnat lå Øland atter isoleret som en ø, fordi vandmasserne havde bortskyllet den sidste af de tre oprindelige dæmninger over til Øland. Det var den oppe ved landsbyen Sønder Økse. De to andre var allerede blevet ødelagt få år efter gennembruddet af Agger Tange i 1825.

Disse dæmninger var anlagt omkring år 1800 af krigskommissær Ole Tønder Lange, men nu var de alle skyllet væk.

Øland landfast

Behovet for nye dæmninger var stort for Ølands beboere. Hvordan skulle man ellers komme over at handle i Brovst, hvor der også var læge, apotek og senere sygehus.

Alligevel gik der 40 år, før man fandt en nogenlunde tålelig løsning, og mere end 100 år kom beboerne til at vente, før forholdene for alvor blev bragt i orden.

Den første sluse i Attrup-Øland-dæmningen var ikke det store kunstværk og ej heller særlig teknologisk avanceret. Hvornår billedet er fra, kan ikke afgøres, men formentlig er det taget en del år efter opførelsen, da slusen er præget af et betydeligt forfald. Foto: Privateje.

På fastlandsiden var det især folk i Sønder Økse, der døjede med efterårstidens hyppige oversvømmelser, så i samarbejde med herregården Oxholms ejer på Øland lod de opføre et dige lidt længere ude mod øst, men med nogenlunde samme retning som det gamle, nedbrudte dige fra Ole Tønder Langes tid. Diget blev anlagt med en ret stor sluse, som virkede efter hensigten at beskytte de lavtliggende enge i Sønder Økse og Brovst mod oversvømmelser fra fjorden.

Diget stod færdigt i 1880, men det ydede ingen absolut sikkerhed.

Mod øst var der jo stadig åbent, så fjordens vandmasser især om efteråret kunne trænge op mellem Øland og Gjøøl og oversvømme engene så at sige ad bagdøren. Endvidere var diget ikke stærkt nok til at bære kørende trafik, så det var forbeholdt gående, ridende og cyklende, hvilket i længden var uholdbart.

Allerede i 1885 var der konkrete forslag fremme om at sikre de store

engarealer mellem Øland og fastlandet ved tre nye dæmningsanlæg: mellem Brovst-Øland, Gjøøl-Øland og Gjøøl-Haldager helt ude i øst.

Statens Vandbygningsvæsen udarbejdede et detaljeret projekt for de ca. 3300 hektar med prisoverslag, der varierede mellem 139.000 og 196.000 kr. (ca. 8,7 til 12,3 mio. kr. i 2009-værdi). Projektet kom imidlertid aldrig længere end til papiret. Man veg tilbage for at påtage sig de store udgifter.

Gjøøl-Øland dæmningen kom først

Igen i 1909 blev spørgsmålet om dæmninger bragt frem af den lokale folketingsmand Carl Sørensen (1857-1937).

Gennem de næste årtier blev Carl Sørensen den drivende kraft, som benyttede sine forbindelser på højest sted til fordel for egnens beboere. Nogle tilskriver ham ligefrem hele æren for, at de store dæmningsprojekter blev gennemført på et gunstigt tidspunkt.

Attrup-Øland og Gjol-Øland inddæmningerne med Torslev Dyb, Ulvedybet og Ølands Vejle (Brenningen)

Omfattende inddæmninger af lavvandede fjordarealer omkring de to tidligere øer i Limfjorden, Øland og Gjol, sydøst for Brovst. Første inddæmningsforsøg i slutningen af 1700-tallet, men anlægget forfaldt og blev opgivet.

Anlæg af mindre dæmninger i 1880, men først i 1919 blev der indviet en tre kilometer lang dæmning mellem Øland og Gjol, og i 1921 blev Øland landfast mod vest med den seks kilometer lange dæmning fra Øland til Attrup.

Omfattende udbygning af dæmningerne samt opførelse af kraftfulde pumpestationer i 1954 banede vejen for en gennemgribende kultivering af de inddæmmede arealer, trods megen lokal modstand. Formålet var udstykning til husmandsbrug, men på grund af manglende interesse måtte jorden sælges som supplementsjord til større gårde og til oprettelsen af herregården Attrup-Øland.

I dag ligger kun Ulvedybet på 605 hektar tilbage som inddiget vådområde, mens Torslev Dyb og Ølands Vejle (»Brenningen«) er tørlagt.

Kortene er fra 1787, 1880-83 og 1989.

Jammerbugt kommune.

Koordinater: Attrup-Øland dæmning: 6322522, 531988; Gjol-Øland dæmning: 6325174, 538862; Ulvedybet: 6326620, 539143;

Torslev Dyb: 6323412, 530438; Ølands Vejle (»Brenningen«): 6329404, 537622.

En landvæsenkommission afsagde i 1910 sin kendelse om et eventuelt projekts linjeføring med detaljerede retningslinjer for kanaler, dæmningsdimensioner og sluser. På dette grundlag udfærdigede Vandbygningsvæsenets ingeniører en projektskitse.

I november 1913 var man kommet så vidt, at ingeniørerne Buhl og Danø fra Vandbygningsvæsenet sammen med landvæsenkommissionen besigtigede den planlagte digelinje. Vandbygningsvæsenet skulle godkende byggeriet, da man var den ansvarlige myndighed for digesikkerheden. Diget skulle gå fra Brovst Kærgaard til Øland, fra Øland til Gjøl og fra Gjøl til Haldager og Frstrup.

Forskellige ændringer blev vedtaget, men ellers var man klar med projektet for den første inddæmning, som skulle være den mellem Øland og Gjøl.

Arbejdet blev udbudt i licitation i december 1913, og ved et offentligt møde på Halvrømmen Kro 14. april 1914 blev de 10 indkomne tilbud fremlagt. Prisen varierede mellem 156.900 kr. og 277.000 kr., dvs. mellem 8,3 og 14,6 mio. kr. i 2009-værdi.

Efter nærmere undersøgelser gik arbejdet til entreprenør Gudnitz fra København som den lavestbydende.

Det skulle man komme til at fortryde, endda rigtig mange gange! Billedet viste sig snart ikke at være bedst, så langt fra.

Entreprenøren gik fallit, bl.a. fordi priserne steg og steg efter krigsudbruddet i 1914. Dertil kom store problemer med at få dæmningen funderet, da der viste sig »bundløse« forhold flere steder som i dagevis slugte det ene tipvognlæs jord efter det andet uden synlige resultater.

Prisen for den tre kilometer lange inddæmning var blevet anslået i 1914 til 175.000 kr. (9,2 mio. kr. i 2009-værdi), hvoraf staten havde givet tilsagn om 58.000 kr.

Da arbejdet stod færdigt i 1919 lød regningen på 277.000 kr. (6,6 mio. kr. i 2009-værdi), og selvom staten nu ydede et tilskud på 82.000 kr., blev det alligevel en dyr sikkerhed mod oversvømmelser for den enkelte bonde.

Sejlrenden op til Brovst havn daterer sig formentlig helt tilbage til krigskommissær Ole Tønder Langes store projekter omkring år 1800. Brovst havn var hjertet i det storstilede projekt, der bl.a. omfattede et teglværk og andre industrier samt boliger til arbejderne. Billedet er fra ca. 1914.

Foto: Udlånt af Lokalthistorisk Sognegruppe Øland.

Attrup-Øland dæmningen

Sideløbende med at den tre kilometer lange Gjøl-Øland dæmning voksede fremad, gik man i gang med at forberede den dobbelt så lange Attrup-Øland dæmning i vest.

Stadsingeniør Buhl fra Vandbygningsvæsenet i København havde udarbejdet et projekt for en dæmning helt ude ved fjorden. Den skulle gå fra Knudebjerg på Ølands sydspids og tværs over Torslev Dyb til Attrup inde på fastlandet. Seks kilometer lang ville den blive og forsynet med et sluseanlæg. Overslagsprisen lød på 200.000 kr. (9 mio. kr. i 2009-priser).

Den pris viste sig at være helt ude i det blå. Inflationen var galopperende, og syv år senere, da dæmningen endelig stod færdig, lød regningen på det tredobbelte.

I februar 1915 blev der kaldt til møde om sagen, og atter spillede det lokale folketingsmedlem Carl Sørensen en hovedrolle. Sørensen var gård-ejer på Øland og havde siddet i Rigsdagen siden 1901. Som drivkraften bag beslutningen om at bygge Gjøl-Øland dæmningen havde han skaffet betydelige statstilskud. Håbet var nu, at han også kunne hjælpe med tilskud til Attrup-Øland dæmningen.

Sørensen svigtede ikke lodsejernes tillid. I april 1916 kunne han meddele, at Trafikministeriet havde sagt ja til et tilskud på 115.000 kr. (4,4 mio. kr. i 2009-tilskud). Dermed var vejen åbnet for at igangsætte projektet. Det betød dog ikke, at vanskelighederne var ryddet af vejen.

Projektet blev udbudt i offentlig licitation, men de indkomne tilbud

I 1914 kom en delegation fra Rigsdagen på besøg for at inspicere dæmningsbyggeriet fra Gjør til Øland. De var inviteret af folketingsmand Carl Sørensen, og besøget gav gevinst. I april 1916 kunne Sørensen meddele, at Trafikministeriet havde sagt ja til et tilskud på 115.000 kr. (4,4 mio. kr. i 2009-tilskud) til dæmningen mellem Attrup og Øland. Fotos: Udlånt af Lokalhistorisk Sognegruppe Øland.

blev alle kasseret i januar 1918. Der efter forhandlede bestyrelsen direkte med entreprenørfirmaet Bodilsen og Østergaard, som afgav et nyt tilbud på 400.000 kr. (11,3 mio. kr. i 2009-priser).

Af frygt for yderligere prisstigninger vedtog lodsejerne næsten enstemmigt en måned senere at antage dette tilbud, og i maj 1918 blev der skrevet kontrakt med Bodilsen og Østergaard.

Imidlertid galopperede priserne videre ved verdenskrigens afslutning, og i marts 1919 måtte lodsejerne yde entreprenøren en ekstra betaling på 80 pct. af prisstigningerne. Dog kun under den særlige forudsætning, at staten ville betale halvdelen.

I de næste tre år kom der flere prisstigninger samt uforudsete udgifter,

og da Attrup-Øland dæmningen stod færdig i 1922 havde projektet kostet godt 600.000 kr. (16,5 mio. kr. i 2009-værdi). Beløbet var meget langt fra de oprindeligt budgetterede 200.000 kr. (9 mio. kr. i 2009-værdi) i 1915.

Lodsejernes andel blev 332.000 kr. (9,2 mio. kr. i 2009-værdi). Det var noget af en økonomisk lussing for bønderne på Øland.

Til trods for den store overskridelse valgte lodsejerne alligevel folketingsmand Carl Sørensen som formand for digelagets bestyrelse i oktober 1922. Sørensen sad allerede i digelaget som statens repræsentant (Trafikministeriet), og nu blev han også dets formand.

Samme år som bygningen af Attrup-Øland dæmningen blev vedta-

get, kom den unge Niels Rasmussen til herregården Oxholm som skytte.

Den 23-årige Rasmussen var et udpræget naturmenneske, der følte stærkt for Ølands storslåede og særprægede natur, som digelaget i 1918 gik i gang med at ændre ganske voldsomt. Rasmussen var især meget interesseret i fugle, og han blev senere ansat som den første opsynsmand ved Ølands vildtreservat i Ulvedybet i 1930, da staten ønskede at redde lidt af stumperne.

Takket være sin jagtjournal blev det også Rasmussen, der kom til at dokumentere dæmningsbyggeriets negative betydning for den storslåede natur, han holdt så meget af; mere om det senere.

Kampen om Ulvedybet begynder

Efter inddæmningen i 1922 begyndte arealerne omkring Øland at ændre karakter.

Ret hurtigt blev vandet i Torslev Dyb ferskt, mens vandstanden faldt. En sommer blev jorden omkring Tøtterne så tør, at det truede med sandfygning. Lidt efter lidt groede det meste dog til med græs og kogleaks (fleg), og der blev god græsning til heste og kvæg.

For fuglelivet er der næppe heller tvivl om, at de udstrakte fugtige engarealer, der opstod, har været helt enestående. Indtil omkring 1930 yngtede der så store antal af viber, at det var rentabelt at indsamle deres æg til brug i husholdningen.

Men selvom heste og kvæg fik føden bag dæmningen, var der mange bønder, der ønskede sig mere landbrugsjord, og snakken gik snart om en egentlig afvanding. Øland og Gjør var landfast både mod øst og mod vest, og det var til fordel for befolkningen, men de store dæmningsprojekter havde også lagt kimen til en mangeårig bitter strid med staten.

Bag begge dæmninger lå der stadig pænt store vandflader med det udstrakte Ulvedybet i øst og det noget mindre Torslev Dyb i vest. Begge vandområder var omgivet af vidtstrakte græsenge med et frodigt dyre- og fugleliv og en eventyrlig god

jagt. Der var altså ikke tale om kornjord, men om vandlidende arealer, der fremover var beskyttet mod ødelæggende oversvømmelser fra fjordens salte vand.

Ejendomsretsligt blev arealerne bag de nye dæmninger nærmest betragtet som herreløse. Bønderne regnede med at kunne overtage dem kvit og frit, selvom alle inddæmmede arealer fra søterritoriet tilhørte staten. Man anså overtagelsen for en formsag og havde derfor ikke sikret sig en aftale på forhånd.

Så let kom det ikke til at gå. Tværtimod kom denne lille, uløste tvistighed til at spille en afgørende rolle tyve år senere.

Ansøgning på ansøgning

Allerede i 1919 vedtog lodsejerne at sende en deputation til København for at anmode regeringen om ejendomsretten til de indvundne arealer. Den kom dog hjem igen uden en afgørelse.

Igen i efteråret 1920 indsendte man en ansøgning om at overtage en del af arealerne, men samtidig ansøgte godsejeren på Oxholm om at købe nogle af de inddæmmede arealer. Det vakte nogen forbløffelse i lodsejerudvalget, fordi godsejeren også var med i udvalgets ansøgning om de samme arealer.

Udvalget blev anmodet af ministeriet om en udtalelse om godsejerens ansøgning, og den kunne man overhovedet ikke anbefale.

I sommeren 1924 besluttede de to digelag at indsende en fælles ansøgning til Ministeriet for Offentlige Arbejder om at overtage de indvundne fjordarealer vederlagsfrit, men i marts 1925 afviste ministeriet ansøgningen. Digelagene indsendte straks en justeret ansøgning om stort set det samme, men også den blev afslået.

På et bestyrelsesmøde i september 1925 tilbød formanden Carl Sørensen at søge Rigsdagens tilslutning til at overdrage arealerne til digelaget på visse betingelser. Der skulle ydes et vederlag på 30.000 kr. (773.000 kr. i 2009-værdi) for arealerne, som ikke måtte udstykkes uden ministeriets

samtykke. Desuden skulle fiskerietten forbeholdes staten, og jagten på arealerne fredes. Især den sidste betingelse kom siden hen til at skabe megen debat i spørgsmålet om Ulvedybets skæbne.

Men stadigvæk trak det i langdrag med en afgørelse.

I november 1928 var begge digelag klar med endnu en ansøgning til regering og rigsdag om at få overdraget de indvundne arealer som fri ejendom. Imidlertid var løbet nu ved at være kørt.

Danmarks Naturfredningsforening havde fået nys om lodsejernes forsøg på at overtage statens arealer. I 1928 opfordrede foreningen Landbrugsministeriet til at beholde arealerne, frede jagten og forbyde ægsamling og ansætte lokalt opsynspersonale til at overvåge bestemmelserne.

På fallittens rand

Ved udgangen af 1920'erne havde digelagene nok at se til, fordi pengemangel gjorde det svært at få råd til at vedligeholde dæmninger og sluser i tilstrækkeligt omfang.

En stribe stormfloder havde kostet dyrt i cementfliser, græstørv, ekstra fyld og ny overjord, men også flere regulære svagheder ved selve anlægene krævede kontante udbedringer. Attrup-dæmningen var et enkelt sted sunket hele 65 centimeter.

Allerede i august 1929 var kassebeholdningen røget i minus med 1700 kr. (54.000 kr. i 2009-værdi), hvorefter to stormfloder i november og december samme år tvang bønderne til at bede om hjælp fra det offentlige.

I februar 1930 blev der sendt en ansøgning til Ministeriet for Offentlige Arbejder om 2000 kr. som hjælp til at istandsætte dæmningen. Bestyrelsen skønnede, at prisen ville blive den dobbelte.

Økonomien var nu så ringe, at formanden, folketingsmand Carl Sørensen, måtte tilbyde at lægge ud, for at et par større kreditorer kunne få betaling for deres arbejder for digelagene.

I maj måned besluttede bestyrelsen at pålægge formanden at under-

søge, om det ville kunne betale sig at omlægge digelagenes lån. Af de 50.000 kr. [998.000 kr. i 2009-værdi] man havde lånt i 1920, var der stadig 32.000 kr. [1,1 mio. kr. i 2009-værdi] at tilbagebetale. På grund af det globale finanssammenbrud i 1929 var hovedstolen stort set uændret.

Og stadigvæk nagede det uafklarede spørgsmål om ejendomsretten til de nye arealer.

Hedeselskabet træder til

Hele afvandingsspørgsmålet var blevet taget op i samarbejde med Hedeselskabet, der var meget interesseret i de kulturtekniske udfordringer i området. Midt på sommeren 1930 kom Hedeselskabets ingeniører på besøg.

Under dette besøg blev banen kridtet op for de næste 30 års stridigheder.

Det offentlige møde blev afholdt 14. juli i Halvrimmen Gæstgivergård, og fra Hedeselskabet i Viborg deltog direktør Vestergaard og ingeniørerne Parbo og Steenstrup, mens bl.a. skovrider Jørgen Otto Fabricius repræsenterede staten. Fabricius (1887-1971), der havde titel som kongelig jægermester, var meget optaget af jagtligge spørgsmål, og han blev fra 1936 udpeget som den første formand for Re-

Gårdejer Carl Sørensen (1857-1937) blev født i Broust, men levede hele sit voksne liv på Øland. Han sad i folketinget fra 1901 til 1924, og var den drivende kraft bag de første dæmningsbyggerier, der gjorde Øland og Gjol landfaste. Foto: Udlånt af Lokalhistorisk Sognegruppe Øland.

servatrådet i Landbrugsministeriet.

Hele området omkring Øland var landskendt for de meget rige forekomster af ynglende vadefugle og trækkende ænder, og især Ulvedybet bag Gjol-Øland dæmningen havde længe været i kikkerten hos overførster Fabricius. Da det var statens ejendom som en del af søterritoriet, ville et jagtreservat kunne oprettes gratis. Desuden pressede Danmarks Naturfredningsforening på for at få jagten fredet og arealerne bevaret.

På mødet redegjorde Hedeselskabets ingeniører for den store plan, som skulle sænke vandstanden i begge de inddæmmede områder og derigennem bane vejen for en kultivering af de våde enge. Det mest ambitiøse projekt opererede med to store pumpestationer, en på hver

dæmning, som skulle gøre det muligt at kultivere 5868 hektar våde enge og egentlige vådområder. Prisoverslaget lød 880.000 kr. (29,4 mio. kr. i 2009-værdi). Det andet projekt var en anelse billigere, mens det tredje kun ville koste totredjedele af det dyreste.

Der blev en livlig debat, men ingen af lodsejerne var imod. Helt afgørende ville det dog være, hvilken stilling staten agtede at indtage som ejer af arealerne. Økonomisk støtte skulle der til og gerne oveni en billig overdragelse af ejendomsretten til lodsejerne, hvis Hedeselskabets projekt skulle have en chance.

Det blev hverken til støtte eller gratis jord.

Lodsejerne fik en iskold skulder af den socialdemokratiske landbrugsminister Kr. Bording. Statsstøtte til

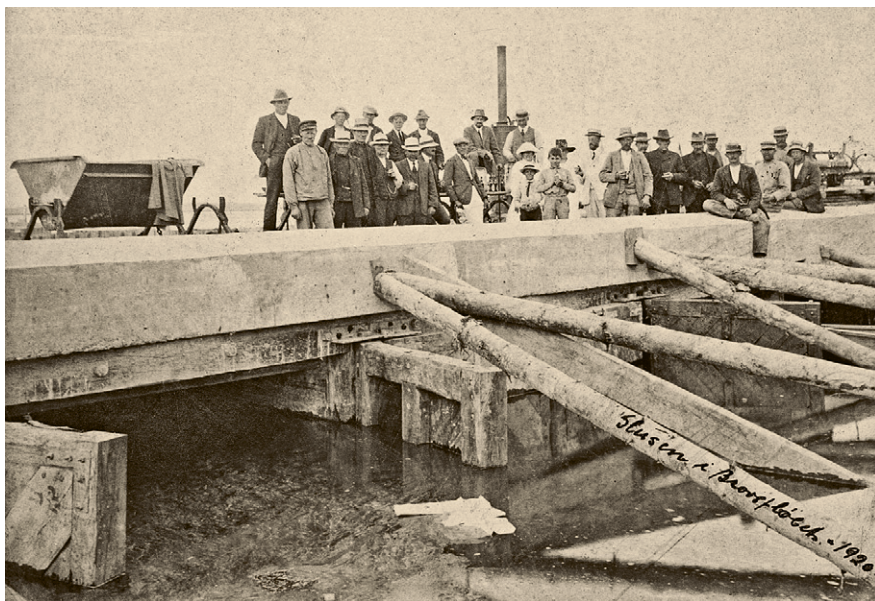
afvanding kunne der slet ikke blive tale om, og staten ville ikke afgive ejendomsretten.

Bording havde helt andre planer med de inddæmmede arealer. De, der egnede sig til dyrkning, skulle udstykkes til husmandsbrug, mens resten ville blive udlagt som jagtreservater.

Det sidste skete rent faktisk ved en skrivelse fra landbrugsministeriet til formanden for lodsejerudvalget i december 1930. De statsejede arealer, dvs. de vanddækkede områder i Attrup-inddæmningen og Ulvedybet (ca. 1500 ha), blev udlagt som vildtreservat med det klare formål at bevare den daværende tilstand til gavn for fuglelivet og for jagten. Dette formål skulle dog blive saboteret senere hen.

De store planer om udstykninger til husmandsbrug kom fra Statens Jordlovsudvalg, og de omfattede især vestsiden af Øland, så der var jorden heller ikke til salg. Lodsejerne fik blot et tilbud om at kunne leje sig ind på arealerne til græsning og høslet.

Den nye sluse i Attrup-Øland-dæmningen blev bygget med skovl og trillebør af jordarbejdere fra nær og fjern. De kom dog ikke med på billedet, da slusen blev indviet i 1920. Derimod deltog flere medlemmer af den kongelige familie. Blandt cementstøbere, gårdejere, en læge og statshusmænd stod prins Erik med butterfly og blød kasket (nr. 7 i forreste række fra venstre). Han havde købt Kokkedal Slot, to kilometer nord for den nye sluse, i 1917 og var derfor med i byggeriet. Søsteren prinsesse Margrethe ses som nr. 9 fra venstre bag to feriedrenge, mens faderen, prins Valdemar, står som nr. 11 i lyst tøj, med fuldskæg og stråhat. Prins Valdemar var søn af Christian 9. Kokkedal slot blev solgt allerede i 1923. Fotos: Lokalhistorisk Arkiv for Øster Han Herred, Brevst Bibliotek.

Landvindingslovens fader

Ministeriet for Offentlige Arbejder nedsatte i 1932 en kommission, der skulle komme med forslag til en sænkning af vandstanden i Attrup-Øland inddæmningen, primært Torslev Dyb.

I sin betænkning fra 1934 fremlagde kommissionen hele fire forslag, som blev rost af digelaget, men man måtte alligevel takke nej og foreløbig stille sig afventende på grund af den elendige økonomi i landbruget.

Op gennem 1930'erne pressede jordlovsudvalget på for at få opført en pumpestation som erstatning for slusen ude på dæmningen, men lodssejerne ville ikke være med. Udvalget ville så gå enegang og selv opføre en mindre pumpestation, så man kunne prøve kræfter med udtørring af nogle arealer af særlig interesse.

I januar 1940 kunne jordlovsudvalget præsentere sin afvandingsplan for arealerne bag Attrup-Øland dæmningen. Man stod parat til at anlægge tipvognspor til at transportere jordfyldet frem til den planlagte pumpestation.

Men så trådte en helt ny spiller ind på scenen.

Det var landvindingsingeniør Henrik Marquard Markersen helt ovre fra Rødby på Lolland.

Allerede i slutningen af 1920'erne havde ingeniør Markersen været på Øland, hidkaldt af folketingsmand Oscar Sørensen, der havde hørt om Markersens indsats for afvandingen af Rødby Fjord. Oscar Sørensen ville gerne have undersøgt, om ikke der kunne foretages en tilsvarende afvanding af Attrup-Øland engene.

Noget egentligt resultat kom der dog ikke ud af denne kontakt.

Op gennem 1930'erne undersøgte og beskrev Markersen en lang række muligheder for inddæmninger over hele landet, som han energisk promoverede både politisk og i medierne. Med på ingeniørens liste stod Attrup-Øland inddæmningen.

Markersen yndede at se sig selv som »landvindingslovens fader«, og han havde været på tale som Ingeniørforeningens repræsentant i Statens Landvindingsudvalg.

Markersen indbød til et møde 28. november 1940 på Brovst Hotel, hvor han fortalte 400 fremmødte bønder om de nye muligheder for omfattende statsstøtte til tørlægning af vådområderne omkring Øland.

Den tyske besættelse havde givet Rigsdagen anledning til at vedtage loven om statsstøtte til landvinding 14 dage tidligere, og allerede før han rejste til Brovst, havde Markersen forelagt sine planer på det første møde i det nyoprettede Statens Landvindingsudvalg. De var blevet mødt med stor opmærksomhed.

Nu manglede han så lige at få overalt bønderne til at være med.

Markersens førstefødselsret

På et nyt møde 3. januar 1941 på Birkelse Hotel afslørede ingeniør Markersen i detaljer, hvad han havde i mappen: et skitseprojekt til en storstilet afvandingsplan for hele området.

Planen gik ud på at opføre to kraftige pumpestationer til tørlægning af de inddæmmede vand- og engområ-

Også landvildt forekom tidligere i store mængder på Øland, og godsejeren på Oxholm afholdt storstilede jagter i 1930'erne, hvor denne vildtparade foran godstrappen antages at være fotograferet. Især synes bestanden af harer at have været ganske imponerende. Foto: Udlånt af Grethe Mejlgaard.

der omkring Øland. Den ene skulle ligge på Attrup-Øland-dæmningen ud for Torslev Dyb, mens den anden skulle placeres på Gjøl-Øland-dæmningen ud for Ulvedyb.

Forslaget kom til at dele bønderne i to lejre: bestyrelsen for det østre digelag (Gjøl-Øland) gik ikke ind for projektet, mens vestre digelag (Attrup-Øland) var parat til at gå i gang.

Prisoverslaget lød på 2,6 mio. kr. (53,6 mio. kr. i 2009-værdi) for begge anlæg, men ingeniør Markersen forventede, at der ville være totredjedele i direkte statstilskud.

Lodsejerudvalget omkring Torslev

Dyb arbejdede videre med forslaget gennem en stribe afstemninger på en række møder, der ofte udviklede sig dramatisk. Underskrifter blev indsamlet både for og imod en pumpestation ud for Torslev Dyb.

Blandt de skarpeste modstandere var især lodsejere, der gennem årene trofast havde betalt deres bidrag til Attrup-Øland-dæmningen. Deres argumentation gik på, at dæmningen dengang havde været budgetteret til 200.000 kr., men kom til at koste 600.000 kr. De forlangte, at staten skulle stille med en underskudsgaranti, og da de ikke kunne opnå en

Kirkeuglen er i dag en meget sjælden unglefugl i Danmark med en unglebestand på færre end 100 par. For bare 30-40 år siden var arten almindelig, ikke mindst i Nordvestjylland, og nogle fuglefolk mener, at det var den mest almindelige ugleart i Jylland. De faktorer, som vurderes at være afgørende for denne triste udvikling, er især færre fødebyr som følge af mere effektiv landbrugsdrift (insektgifte, ukrudtsmidler og flere kornmarker), færre egnede levesteder, fordi uglen er afhængig af store græsplæner eller græsningsfolde helt op til landejendomme, færre velegnede steder til placering af reden (lukkede landejendomme og færre hule træer) samt risikoen for trafikdrab. Foto: Klaus Dichman.

sådan sikkerhed, nedstemte de projektet i flere omgange.

Ude i kulissen lurede Hedeselskabet stadig med sit 1930-projekt. Selskabet var ikke parat til at lade lollikken løbe med den store luns, men problemet var, at H.M. Markersen var kommet først med sit projektforslag, og at der var lokale kontakter, der foretrak ham frem for det magtfulde Hedeselskabet. Det gjaldt især Markersens gode forhold til gårdejer Jens Chr. Welling fra Nibe.

Jens Chr. Welling var glødende tilhænger af alle landvindingsprojekter langs Limfjordens vande, og da Carl Sørensen døde i 1937, var Jens Chr. Welling en af de ildsjæle, der stod parat til at videreføre landvindingssagen. Wellings private landvindingsdrøm var en tørlægning af Nibe Brednings 1400 hektar ud for hans egen gård i Valsted, en sag han kæmpede energisk – men forgæves for – gennem et

meget langt liv. Welling døde som 93-årig i 1979.

Stor ballade i landvindingsudvalget

Allerede i november 1940 havde Markersen præsenteret sit projekt for Landbrugsministeriets nyoprettede Statens Landvindingsudvalg, der netop havde fået 25 mio. kr. (591 mio. kr. i 2009-værdi) til uddeling til landvindingsprojekter i de efterfølgende to år.

Ved udvalgets andet møde havde Markersens projekt fået journalnummer 37. Det omfattede 7.-8.000 hektar og ville som nævnt koste i omegnen af to mio. kr. (47,2 mio. kr. i 2009-værdi), men den høje pris virkede ikke umiddelbart afskrækkende.

Formanden for Statens Jordlovsudvalg, Niels Frederiksen, der var et af landvindingsudvalgets nyvalgte medlemmer, bakkede projektet hel-

hertet op. Det ville hurtigt kunne realiseres, da der allerede var foretaget visse projekteringer og jordbundsundersøgelser, og fordi dæmningerne var i orden i området. Han udtalte til referatet: »Dette er vist et af de områder, hvor vi hurtigt kan komme i gang og få den nyttevirkning, som loven kræver.«

Sådan kom det nu ikke til at gå.

Også Hedeselskabets ingeniør Frode Ebert, der deltog i landvindingsudvalgets møde, kunne forsikre, at Hedeselskabet gik helt og holdent ind for sagen. Selskabet havde jo selv udarbejdet flere projekter for området, men – som han måtte påpege – »sagen strandede dengang på Landbrugsministeriets krav om, at reservatet ikke måtte røres«.

Hertil svarede formanden for udvalget, departementchef Justus Wilcke: »Reservatet må eventuelt vige under de foreliggende forhold«.

Det var vildtreservat Ulvedybet, der blev dømt til at vige. At lodsejerne omkring Ulvedybet var modstandere af et afvandingsprojekt indgik på dette stadie ikke i overvejelserne.

Efter at Landbrugsministeriet havde gennemført loven om statsstøtte til landvinding, var »Vildtreservat Ulvedybet« pludselig blevet en kæp i hjulet for fremskridtet. Imidlertid kunne reservatets status ikke bare ændres med et pennestrøg. Hverken af en departementchef eller en landbrugsminister.

Vadefugle trues

Allerede efter mødet i Statens Landvindingsudvalg stod det klart, at der ville blive løbet stormløb mod Ulvedybet, men også at det ville blive et tæt

En yndet søndagsforøjelse, når vejret var til det, kunne være en robådsudflugt på den inddæmmede fjord bag Attrup-Øland-dæmningen. Årstal ukendt. Foto: Privateje.

Fra 1930 var det slut med at samle æg på statens inddæmmede arealer, da landbrugsministeriet udlagde dem som vildtreservat. Forbudet blev næppe håndhævet særlig nidkært, som dette foto af tre ungdommelige »ægrøvere« viser. Ikke mindst under besættelsen er der utvivlsomt indsamlet store mængder mågeæg til videresalg til bageindustrien, som erstatning for de hønseæg der blev eksporteret i store mængder til Tyskland. Foto: Privateje.

løb mellem Hedeselskabet og ingeniør Markersen, om hvem der skulle have entreprisen på det store projekt.

Der var lagt op til en gyser – kunne det lille ingeniørfirma fra Rødby virkelig stå op imod det magtfulde Hedeselskab fra Viborg? Projektforslagets videre skæbne kender vi i meget nærgående detaljer, fordi møderne i Statens Landvindingsudvalg blev nøje refereret. De nedskrevne referater er i dag offentligt tilgængelige på Rigsarkivet. Den følgende fremstilling er baseret på korte uddrag af mødereferater fra 1941 og de følgende 22 år frem.

På det 5. møde i februar 1941 forelå der en protesterklæring mod selve tørlægningen fra Jagtrådet, Naturfredningsrådet og Reservatrådet, som i fællesskab ønskede at påpege, at fuglereservaterne i de to inddæmninger har »den allerstørste betydning for opretholdelsen af svømme- og vadefuglebestanden i en meget stor del af Nordjylland, dvs. netop de fuglearter, der er særlig hårdt trængt og i talmæssig tilbagegang som følge af kulturforanstaltninger.«

Og det var ikke småting, der stod på spil.

Af en opfølgende skrivelse fra de samme tre institutioner fra juni 1941

fremgår det, at af de »i Jylland ikke helt sjældne arter som rødben og brushøne findes på vejlerne [Torslev Dyb, Ølands Vejle, Ulvedybet med Vejlen, m.fl.] og de tilstødende enge endnu i år et større antal end noget andet sted i landet (henholdsvis mindst 3000 og 2000 par); men ved en fuldstændig udtørring vil disse – såvel som selvfølgelig alle andre vade- og svømmefugle – praktisk taget forsvinde.«

Den samlede danske bestand af rødben blev opgjort i 2000 til 12.-14.000 i alt, mens brushøne-bestanden (i 2008) var helt nede på 65 hunner; hovedparten på reservatet Tipperne i Ringkøbing Fjord.

Hvem skal have projektet

Naturprotesterne vakte ingen debat i landvindingsudvalget; de blev blot arkiveret.

Større opmærksomhed bevidnede man et andragende fra Attrup-Øland digelag, som forespurgt, om ikke regering og rigsdag ville overtage digelagets restgæld på 132.000 kr. (2,7 mio. kr. i 2009-værdi)? Dette vedtog man de facto ved at lade gælden glide ind i regnskabet for det nye afvandingsprojekt.

Desuden havde ingeniør Markersen beklaget sig over, at han endnu ikke havde fået tildelt opgaven, som han mente at have »krav« på efter præsentationen af sit projekt.

Men så begyndte balladen.

På et møde 12. marts 1941 i Åbybro forkastede lodsejerudvalgets flertal angiveligt Markersen som ingeniør og foretrak Hedeselskabet. Mødet var indkaldt af det jyske underudvalg af Statens Landvindingsudvalg, der med formandens indledende ord ønskede »at blive orienteret i sagen og herunder særligt med hensyn til spørgsmålet om, hvem man ønskede skulle udarbejde detailprojektet«.

Formanden for det jyske underudvalg hed Niels Basse. Det var ham, der opfordrede lodsejerudvalget til at overveje sagen, ledede mødet og også senere rapporterede om sagen til de øvrige medlemmer af Statens Landvindingsudvalg. Niels Basse var afdelingsleder i Hedeselskabet, og to år senere blev han udnævnt til selskabets direktør.

Ingeniør Markersen var ikke inviteret med til Åbybro-mødet.

Landvindingsingeniør H.M. Markersen (th.) ankom helt ovre fra Rødby på Lolland sammen med sønnen Knud (tv.) for at kaste sig ind i kampen om de store digeprojekter ved Øland i 1940. Det blev firmaet Markersen & Søn, der kom til at bygge begge pumpestationer ved Øland. Foto: H.M. Markersen & Søn, Rødby.

Som et mistillidsvotum

Hos Statens Landvindingsudvalg var departementchef Wilcke dog stærkt betænkelig ved at vrage ingeniør Markersen.

På tidligere møder i landvindingsudvalget havde Markersen fået en berettiget forventning om at kunne regne med projektet. Som fremtrædende medlem af de konservative, og senere rigsdagsmand for samme parti, havde Markersen også betydningsfulde politiske kontakter, hvilket sandsynligvis har spillet en rolle.

Så departementchef Wilcke efterlyste et forlig.

På det 8. møde, 4. april 1941, accepterede landvindingsudvalget et kompromis, der delte sol og vind mellem Hedeselskabet og ingeniør Markersen efter følgende fem retningslinjer:

1. Ingeniør Markersen skal udarbejde et detailprojekt for det samlede område efter direktiver fra Statens Landvindingsudvalg;

2. Hedeselskabet skal have ret til at lade en kulturtekniker gennemgå Markersens projekt, inden dette forelægges Statens Landvindingsudvalg, og eventuelle bemærkninger skal følge fremlæggelsen;

3. Markersens projektforslag skal forelægges Statens Landvindingsudvalg, inden det fremlægges for lodsejerne;

4. Hedeselskabet udarbejder et

jordbundskort og foretager de nødvendige kemiske analyser i det samlede område;

5. Markersen tilbydes 40.000 kr. (824.500 kr. i 2009-værdi) for at udarbejde projektforslaget.

Med dette kompromis havde Statens Landvindingsudvalg klart tilkendegivet, at man ikke stolede på H.M. Markersens evner til at gennemføre det store projekt, men den lollandske ingeniør havde tilsyneladende intet valg. Enten accepterede han Hedeselskabets indblanding i sit projekt eller også kunne han vinke helt farvel til den store ordre.

Markersen valgte at bøje nakken, men undlod ikke senere at bemærke i et brev til departementchef Wilcke, at han »i nogen grad har følt denne ordning som et mistillidsvotum«.

Tovtrækkeriet begynder

De jagt- og naturinteressede var stadig stærkt foruroligede over rygterne om områdets fremtid.

På landvindingsudvalgets 10. møde, 24. juni 1941, behandlede man på ny en skrivelse fra Jagtrådet, Naturfredningsrådet og Reservatråder, som henstillede, at Ulvedybet og Torslev Dyb skulle friholdes for kultivering, evt. inddiges som vådområder.

På mødet drøftedes det, om landbrugsministeren skulle spørges, men

der var ingen grund til hastværk. Et år senere var der stadig ikke sket det mindste i sagen.

På landvindingsudvalgets 18. møde, 7. oktober 1942, rykkede lodsejerudvalget for projektet. Det skete gennem Hedeselskabets repræsentant Niels Basse, der havde en tæt kontakt til formanden for lodsejerudvalget. På mødet vedtog man at sende en rykker til ingeniør Markersen.

I november 1942 afleverede Markersen som aftalt sit projektforslag til Hedeselskabets erfarne kulturtekniker, ingeniør J. Parbo. Han var fagmanden bag de projektforslag, som Hedeselskabet havde præsenteret for lodsejerne allerede i 1930. Han skulle nu gennemgå projektet.

Parbo havde en lang række indvendinger mod Markersens materiale, især var han ikke tilfreds med kortmaterialet.

Herefter gik der adskillige måneder med korrespondance om tekniske problemer mellem Parbo og Markersen, men uden udsigt til en hurtig løsning.

På udvalgets 20. møde, 1. oktober 1943, skruer man bissen på. Markersen får en frist på 14 dage til at forelægge revideret projektforslag.

Den reagerer han ikke på.

På landvindingsudvalgets 22. møde, 23. marts 1944, var der tilsyneladende stadig ingen fremskridt at spore.

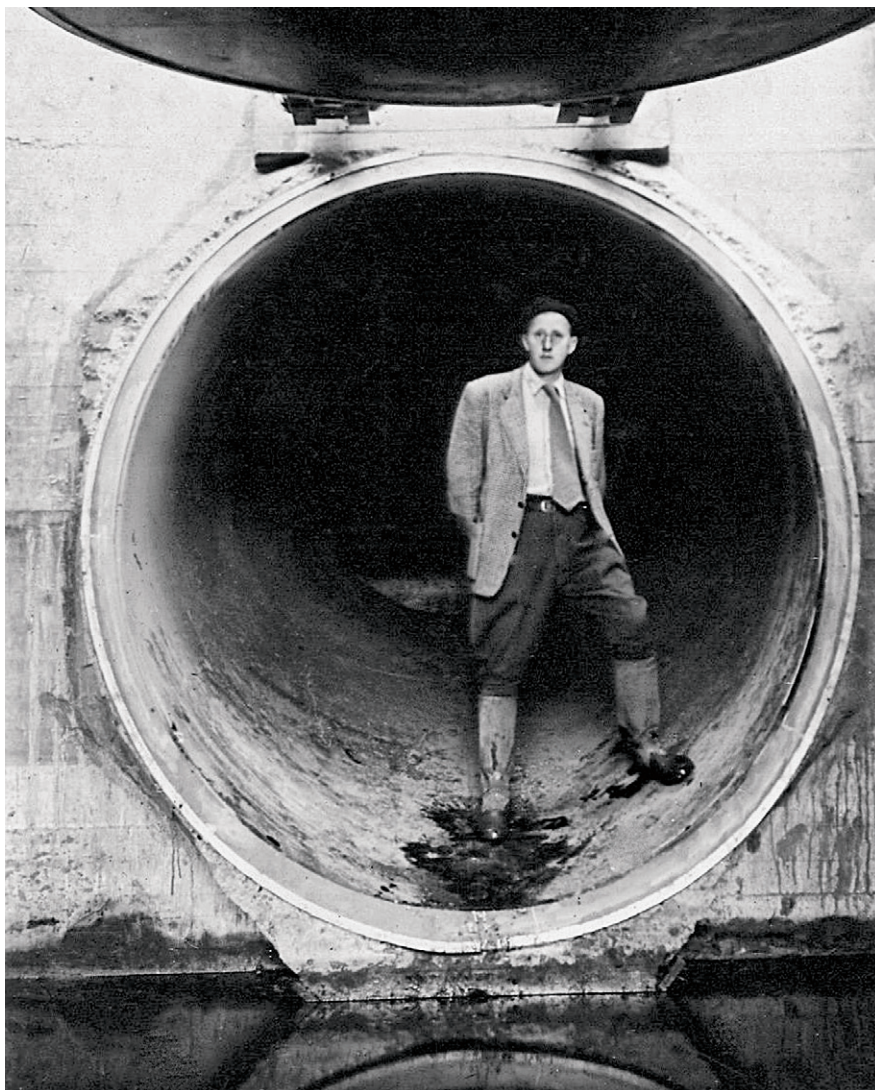
Ifølge referatet opfyldte Markersen ikke de direktiver, han fik fra Hedeselskabets kulturtekniker, og man tvivlede nu på, om projektet overhovedet ville blive til noget, bl.a. fordi den store forsinkelse skabte usikkerhed om »der overhovedet vil kunne rejses nogen særlig lodsejerstemning for gennemførelse«.

Det var jo ikke givet på forhånd, at lodsejerne overhovedet ville sige ja, når et færdigt projektforslag engang blev lagt frem til afstemning.

Hervar det så, at formanden, departementchef Wilcke, kom med en i dag stærkt kontroversiel udtalelse: »Hvis det skal være vort formål at vælte sagen, bør vi vel forelægge den så dårligt oplyst som muligt. Men hvis vi vil søge sagen gennemført, bør vi få sagen grundigt belyst«.

Allerede i sommeren 1941 roede den unge ingeniørstuderende Knud Markersen ud på Torslev Dyb for at forestå opmålingsarbejdet for sin far. Foto: H.M. Markersen & Søn, Rødby.

Pumpestationen på Attrup-Øland dæmningen var dimensioneret til at tage imod meget store vandmængder. Afvandingen omfattede et samlet område på ca. 12.500 hektar, hvorfra alt overfladevand skulle pumpes ud i Limfjorden. De enorme vandmængder førtes frem til pumpestationen gennem ca. 100 kilometer vandløb og kanaler samt 10 kilometer nedgravede rørledninger. Der blev installeret tre lige store pumper (nederste billede), hver med en 180 hk elektromotor og en lukket propelpumpe. Ved en løftehøjde på halvanden meter ydede hver pumpe 5,1 kubikmeter vand i sekundet, og det blev til ca. 1,3 millioner kubikmeter i døgnet. De nuværende pumper stammer dog fra 1995. Foto: H.M. Markersen & Søn, Rødby.

Udvalget vedtog tilsyneladende den sidste strategi.

Hedeselskabets kulturtekniker blev pålagt at skære igennem og selv foretage nogle kontrolnivelementer af Markersens angivelser for at fastslå, om disse målinger var til at stole på. Det fremgår ikke af referatet, om Markersen blev orienteret om denne åbne lyse mistillidserklæring.

I biografien »Ingeniørfirmaet H. M. Markersen & Sønns historie« fra 1999 har sønnen, Knud Harald Markersen, givet denne lakoniske skildring af faderens bristede forhåbninger:

»H.M.M. fik tilbud om at være medlemmet [af Statens Landvindingsudvalg, forf.] fra Ingeniørforeningen, men da han ikke måtte være økonomisk interesseret i at udføre arbejder, kunne han naturligvis ikke være medlem. Hedeselskabets direktør kunne derimod godt være medlem til trods for, at dette selskab var økonomisk interesseret i at udføre landvindingsarbejder. Det skulle senere vise sig at føre til mange vanskeligheder af konkurrencemæssig art for andre, der ønskede at udføre landvindingsarbejder.

For nogle arbejder måtte firmaet endda finde sig i at få en af Hedeselskabets ingeniører som kontrollant af firmaets projekter. Dette førte ofte til forsinkelser i arbejdet, med undersøgelse af alternative løsninger af en afvandingsopgave, som viste sig at føre til dyrere løsninger.«

Træge lodsejere

Begejstringen for Markersens afvandingsprojekt var væsentlig større i Statens Landvindingsudvalg end blandt bønderne omkring Øland. Til trods for at staten havde tilbudt at betale hele 65 procent af udgifterne, var lodsejerne udpræget skeptiske overfor økonomien.

Det skulle senere vise sig at være med god grund.

I efteråret 1948 blev der afholdt en afstemning om projektet, hvor 243 lodsejere med 1695 hektar (18,6 pct. af det berørte areal) stemte ja, mens 181 lodsejere med 1554 hektar (17 pct. af det berørte areal) stemte nej.

På det 32. møde i Statens Landvindingsudvalg i november 1948 var ingeniør Markersen indkaldt for at

Pyramidetaget og de høje vinduer i Attrup-Øland pumpestation er karakteristiske detaljer ved de pumpehuse, der blev tegnet og opført af H.M. Markersen & Søn. Pumperne blev startet 20. august 1954, bl.a. af den energiske landvindingsmand Jens Chr. Welling fra Nibe, der var en god bekendt af ingeniør H.M. Markersen. Uden for stationen står der en halvanden meter høj natursten med følgende inskription: »Rejst til minde om dem der skabte disse landvindinger«. Dateret 1979 og underskrevet med Brovst kommune. Foto: H.M. Markersen & Søn (s/h) og forfatteren.

redegøre for projektet. Markersen forklarede, at der stadig var tale om at bygge to pumpestationer, en til afvanding af Torslev Dyb og en til afvanding af Ulvedybet. Han vurderede, at den samlede udgift nu ville blive 4.152.000 kr. (75,9 mio. kr. i 2009-værdi) ved fuld afvanding af Ulvedybet.

Det var en fordobling siden præsentationen af forslaget i 1940.

På mødet kom det også frem, at man lokalt på Øland ville gå »stærkt imod sagen«, hvis Ulvedybet fortsat skulle friholdes som reservat. Samme holdning havde lodsejerne på Gjøl, hvor man ikke var »så interesseret«, hvis reservatet ikke kom væk.

På den anden side fremlagde en repræsentant for Fiskeriministeriet en række beregninger over det store udbytte af fjordfiskeriet, der ville gå tabt ved en udtørring af Ulvedybet. Her havde staten fiskerirettighederne, og man ville derfor »bestemt modsætte sig, at det foreliggende projekt nu bringes til udførelse«.

Overførster Fabricius, der i 1930 havde været drivkraften bag reservatet, deltog også i mødet. Han udtalte

sig nu på vegne af Reservatrådet og Jagtrådet: »Skal ulykken ske, er det, man vil se med mindst sorg på – men dog med sorg -, at det vestlige område forsvinder. Nr. 1 er Ulvedybet«.

Fabricius anbefalede derefter Hedeselskabets gamle forslag fra 1928, hvor man kunne nøjes med at afvande arealerne nord for Ulvedybet. Ganske vist skulle der så opføres et mindre dige omkring vandområdet, men man ville jo spare betydelige pumpeudgifter, hvis man undlod at tørlægge selve dybet.

Udgangen på mødet blev, at medlemmerne af Statens Landvindingsudvalg vedtog en »udtalelse«, hvori man konstaterede, at sagen ikke kunne gennemføres på det foreliggende grundlag. Lodsejernes interesse var for beskeden, protesterne for mange og for kraftige, og arbejdsløsheden i området var for ringe til at motivere den store investering.

Dog var der stadig en chance:

»Hvis lodsejerne inden 1. april 1949 kan dokumentere, at ejerne af ca. halvdelen af det interesserede areal, bortset fra statens arealer, går ind for sagen, dog således at Ulvedybet

holdes udenfor projektet, er landvindingsudvalget villig til overfor landbrugsministeriet at anbefale sagens optagelse på beredskabslisten og eventuelle gennemførelse med et tilskud af højst 60 %«.

Værsgo – så var bolden spillet helt over til lodsejerne.

Vil ikke være med

Men lodsejerne lod bolden ligge. De havde slet ikke lyst til at spille med.

I sin svarskrivelse fra 7. maj 1949 meddelte lodsejerudvalget kort og godt: »at der ikke på nuværende tidspunkt kan fremskaffes det af Statens Landvindingsudvalg som vilkår for en gennemførelse af afvandingsarbejdet Gjøl-Attrup-Øland krævede flertal blandt lodsejerudvalgets medlemmer, idet de orienterende afstemninger, der har været afholdt, samt de fremkomne protestadresser har tilkendegivet, at der ikke for tiden blandt lodsejerne er stemning for projektets gennemførelse. Lodsejerudvalget har derfor henstillet, at sagen stilles i bero indtil videre«.

Den henstilling blev ikke fulgt. Tværtimod gik der nu storpolitik i sagen.

Formanden for Dansk Arbejdsmands Forbund (DAF) i Brovst og kredsformanden fra Brønderslev gik til arbejdsminister Marius Sørensen med en bøn om at gøre noget. Arbejdsløsheden var stigende i området, og de to DAF-talsmænd var overbeviste om, at alt endnu ikke var tabt på gulvet. De fik arbejdsministeren til at skrive et brev til partifællen, landbrugsminister Kr. Bording, med en opfordring til at gøre endnu et forsøg på at overtale lodsejerne.

Da denne opfordring nåede frem til Hedeselskabets direktør Niels Basse, indså han straks, som den drevne taktiker han var, at projektet skulle splittes op, så konflikten omkring Ulvedybet kunne skubbes til side. Ellers ville man aldrig nå nogen vegne.

Fem måneder senere, i november 1949, havde direktør Basse fået en aftale i stand med lodsejerudvalget for Øland-Attrup dæmningen. Udvalget skulle forsøge at skaffe opbakning til at tørlægge den vestlige del, dvs. Torslev Dyb og Ølands Vejle, som et selvstændigt projekt. Så kunne den østlige del, dvs. Ulvedybet, sejle i sin egen sø.

Men lodsejerne slog sig stadig i tøjret. De var bange for at forpligte sig økonomisk – og så havde de luret, at staten var mere end villig til at strække sig langt for at få arbejdet i gang.

Dette fremgik af referatet fra et møde i det jyske underudvalg, 23. januar 1950, hvor landvindingsudvalgets ingeniør beklager sig over, at »en stor del af lodsejerne der oppe, delvis også lodsejerudvalget og gårdejer Christoffersen [formand for lodsejerudvalget], syntes at have den indstilling, at dette arbejde var noget som staten absolut ville have gennemført, og at det er lodsejerne og lodsejerudvalgets opgave for enhver pris at sikre sig imod, at lodsejerne fik nogen som helst økonomisk risiko derved. Så længe lodsejerne ikke er således indstillede, at de opfatter afvandingsplanerne som noget, de ønsker gennemført og anmoder om statens bistand til, så mente han ikke, at det ville være muligt at få sagen fremmet«.

Endelig lykkedes det

Men så lykkedes det alligevel, med et års forsinkelse, at dokumentere en positiv interesse. Midt i april meddelte gårdejer Christoffersen gennem Markersens, at der nu var samlet underskrifter for mere end halvdelen af de arealer, der vedrørte Torslev Dyb.

Der var tale om 4040 hektar, hvoraf staten dog ejede de 1100 hektar. 259 lodsejere med 1503 hektar sagde ja, 117 med 831 hektar stemte nej og 49 med 364 hektar ønskede ikke at stemme.

I landvindingsudvalget var man tilfreds og klar til at indstille projektet til vedtagelse. Det ville ikke være nødvendigt at kontakte de resterende lodsejere, besluttede man.

På Jyllandsudvalgets møde, 1. maj, rejste Niels Basse så spørgsmålet, hvem der burde have tilsynet med

Torslev Dyb-projektet, der nu skulle sættes i gang. Han foreslog straks Hedeselskabet, da der ikke fandtes noget egentligt detailprojekt i sagen.

Andre udvalgsmedlemmer mente dog, at det måtte være Markersens opgave at udføre de supplerende projekteringsarbejder, men Basse stod på sit.

»Jeg kan ikke forstå, at ingeniør Markersen skulle have nogen grund til at føle sig utilfreds med, at tilsynet bliver overdraget Hedeselskabet,« sagde Niels Basse, »men selv om han skulle blive utilfreds, synes jeg ikke, at hensynet hertil vejer ret tungt.«

Til sidst fik han sin vilje.

Men så blev der stukket en kæp i hjulet. Til næste udvalgs møde, 18. juli 1950, havde 138 lodsejere skrevet et brev:

»Undertegnede lodsejere ved Torslevdybet i Han Herred anmoder herved landvindingsudvalget om at stille den store afvandingsplan i bero, indtil vi får digelagets nuværende anlæg, kanaler og sluser bragt i forsvarlig stand, da vi mener, at en sådan foranstaltning vil afhjælpe de væsentligste skavanker for de vandlidende arealer, der findes her på egnen i dag«.

Det var fortrinsvis de samme underskrivere som nej-stemmerne fra

tidligere. Tilsyneladende gik der et rygte om, at man ville kunne få op til 90 pct. i tilskud, så det gjaldt vel om at spille kostbar.

Men udvalget lod sig ikke skræmme. Der var stadig flertal, så nu skulle der bare sættes fart på, også selvom tilsynsspørgsmålet endnu ikke var afklaret. Digelaget var helt indforstået, og på et bestyrelsesmøde i digelaget i november 1950 lufter man tanken om helt at opløse digelaget, da man nu går ud fra, at staten vil overtage digelagets restgæld. Den var opgjort til 21.800 kr. (356.900 kr. i 2009-værdi).

Og endelig – et år senere, 20. november 1951 – godkendte Landbrugsministeriet Markersens projekt for Attrup-Øland inddæmningen og Nørre Økse Sø med et statstilskud på 60 pct. Eneste irritation var, at landvindingslovens fader H.M. Markersen skulle dele projektet med Hedeselskabet.

Ål i mudder

I juni 1953 var licitationen overstået. Handelsministeriet slog sig i tøjret, da man ville benytte tyske pumper, men ingen danske producenter kunne le-

Den unge hortonom Jens Jørgen Bolvig var intet politisk brushoved. Den 28-årige konsulent i Hjørring amts landøkonomiske selskab stod solidt plantet i den borgerlige lejr, hvor han var formand for Konservativ Ungdom i årene 1958-60. Han skiftede dog senere over til de radikale. Bolvig kæmpede energisk for at bevare Ulvedybet, som han kendte fra sine jagtudflugter. Han udtog selv jordprøver fra fjordbunden, fik dem analyseret på et anerkendt laboratorium og kunne dokumentere, at projektet kun ville give ringe landbrugsjord. Foto: Udlånt af J.J. Bolvig.

Frode Jensen (f. 1938) stammer fra Vesterby på sydkysten af Øland, hvor han voksede op som naturinteresseret dreng og ung mand. Han færdedes overalt i området, der dengang husede meget store naturkvaliteter. I dag bor han som pensioneret skolelærer i Attrup, hvorfra han stadig følger med i naturens gang. I 2010 beskrev han sine drengeår op til den store afvandning i 1954. Foto: Udlånt af Frode Jensen.

vere. Og så gik arbejdet i gang.

Allerede midt i oktober på det 38. udvalgs-møde klagede Hedeselskabet over Markersen, fordi han »saboterede« det aftalte tilsynsarbejde. Markersen svarede hårdnakket igen, men departementchefen Stahlschmidt bakkede op om kritikken. Udvalget besluttede, at formanden skulle give Markersen et alvorligt pålæg.

Sideløbende gik en kompliceret jordfordeling i gang. Hvem skulle have den nyvundne jord? Skulle det hele udloddes som små statshusmandsbrug eller kunne de gamle gårde forvente at få en del af kagen?

Mere end et lille år tog det ikke, så var pumpehuset bygget og alt udstyr på plads. Formanden for digelaget startede den første af de tre pumper 20. august 1954 med et tryk på en knap. En af de næste blev startet af Jens Chr. Welling fra Valstedgård.

Efter to-tre dages pumpning var vandstanden faldet så meget i selve Torslev Dyb, at Ølands Vejle oppe nordøst for Sønder Økse var reduceret til en mudderpøl med et utal af knækkede rusepæle, der ragede op af muddret.

Da vandet begyndte at falde, gik der panik i ålene i Vejlen. Ved pum-

pestationen blev der fisket mange ål i de par dage, der blev pumpet. Over hele egnen gik de vildeste rygter om et åleeventyr, og mange ville være med, men det var kun tilladt for de lokale rusefiskere at fange dem.

Først i sommeren 1962 var selve afvandningen og kultiveringen af Torslev Dyb gennemført, og 7. juni kunne digebestyrelsen afholde sit sidste møde, før digelaget fra 1922 blev lagt ind under landvindingslaget.

Selve regnskabet for projektet blev først afsluttet i maj 1964, og det blev mødt med stor skuffelse blandt lodsejerne. Den samlede udgift var løbet op i 6,3 mio. kr. (61,4 mio. kr. i 2009-værdi) – eller næsten tre gange så meget som budgetteret. Lodsejernes andel ville blive 2,8 mio. kr. (27,3 mio. kr. i 2009-værdi).

Et samtidsvidne fortæller

Forhenværende skolelærer Frode Jensen blev født i Vesterby på sydkysten af Øland i 1938. Den lille landsby lå ved foden af bakkerne og med udsigt over den inddæmmede fjord bag Attrup-Øland dæmningen.

Som naturinteresseret dreng og ung mand færdedes han overalt i området, der dengang husede meget store naturkvaliteter. I »Han Herred Bogen« fra 2010 har Frode Jensen beskrevet egnen i artiklen »Erindringer fra min drengetid på Øland 1950-54«. Nedenfor bringes et uddrag med forfatterens tilladelse:

»Hver gård i landsbyen havde sit stykke »tøtter«, men normalt gik der her kun enkelte ungkreaturer, heste og får. Tøtterne og området heromkring gav mig nok de største oplevelser. Her var et rent eldorado for svømme- og vadefugle.

For at komme herop fulgte man tøttervejen, en opdæmnet vej, der gik igennem et vådområde dækket af forskellige arter af star, siv og tagrør. Både til højre og venstre for vejen fandtes store kolonier af hættemåger. Et par hundrede meter længere fremme gik vejen over en bro, og her gjorde vi drenge ofte holdt for at fange og studere hundestejler. Broen førte over kanalen, der gik ud til den gamle sluse ved fjorden.

Inden man nåede tøtterne, gik vådområ-

det over i sand med græstuer og mindre områder med græs, og det var specielt på venstre side af vejen ud mod fjorden yngleplads for både måger og terner og flere slags vadefugle.

Her fandt jeg reder af stormmåge, fjordterne, strandskade, klyde og præstekrave. Inde på selve tøtterne fandt jeg tit reder af vibe, bekkasin, rødben og ryle. Det var helt fantastisk at færdes i det fugleliv, der var her, og stadig hører jeg for mit indre øre dobbeltbekkasins karakteristiske lyd, når den styrtdykkede med vibrerende halefjer, men det løb mig alligevel koldt ned ad ryggen, når ternerne styrtdykkede over hovedet på mig og næsten trak en ny skilning i min frisure!

Det enorme vådområde mellem tøtterne og Torslev Holme var hjemsted for tusindvis affugle, især måger, ænder og blyshøns. Ind imellem kunne man også høre rørdrummens karakteristiske lyde. Den lod sig sjældent se, men engang så jeg dens rede i de lidt tættere siv og tagrør ved »Føllgrawwen« (fyldgraven), der gik langs dæmningen ud til fjorden.

På Torslev Holme havde vi sommetider korn på vores stykke, og når negene skulle køres hjem var det en fantastisk oplevelse at sidde oppe i læsset og se på fuglene. Især ser jeg for mit indre blik blyshønens unger med de blodrøde, børsteformede dun på hovedet, når de skyndte sig i skjul mellem starene.

Tøttervejen blev også benyttet, når vi

Jens Chr. Welling (tv.) var glødende tilhænger af alle landvindingsprojekter langs Limfjordens vande, og da Carl Sørensen døde i 1937, var Welling en af de ildsjæle, der stod parat til at videreføre landvindingssagen sammen med den socialdemokratiske folketingsmand Carl Bolle-rup Madsen (th.) fra Ålborg. Welling døde som 93-årig i 1979. Foto: Udlånt af Jørgen Welling.

Før den afgørende tørlægning og kultivering efter 1954 yngede der fuglearter i store mængder bag de to dæmninger mellem Øland og fastlandet, hvoraf nogle i dag regnes for sjældne eller endog meget sjældne herhjemme. Rødben, strandskade, stor og lille præstekrave, klyde, vibe, brushøne og dobbeltbekkasin samt stor kobbersnepe. Hverken sortklire eller hvidklire (billedet) er danske ynglefugle, men begge arter forekommer stadig på træk ved Ulvedybet. Foto: Mogens Hansen.

drengene skulle til fjorden (fywveren) for at bade eller fange skrubbere. Det var tider dengang. Fjordens vand var rent og krystal klart. Selv på meterdybt vand kunne man tydeligt se sandormenes rosetter og omridset af skrubbene, som man kunne fange ved blot at træde på dem.

Ja, oplevelser var der nok af, og det var med en dejlig fredfyldt ro i sindet, jeg efter en sommerdag med bagende sol kunne falde i søvn med vinduet på klem til et tusindstemmig kor af frøer fra branddam, kær og grøfter iblandet mågernes skrigende og livlige kommunikation, inden også de faldt til ro på rederne.

(...)

Efter min drengetid ændredes den natur, jeg var vant til at færdes i. Pumpestationen startede den 20. august 1954, og dermed startede også nye livsbetingelser for planter og dyr både i fjorden og inden for dæmnin-

gen. Jeg skal ikke gøre mig klog på, om den ændring var fremskridt eller udvikling i den rigtige retning.

Blot kan jeg konstatere, at den natur, der var på de områder, jeg her har beskrevet, aldrig kommer tilbage. At miste den var »fremskridtets pris«, men hvor er jeg taknemmelig for, at jeg fik lov til at opleve den.«

Nu gælder det Ulvedybet

Allerede 26. oktober 1954 på det 42. møde i Statens Landvindingsudvalg var Markersen klar med det næste skridt, dvs. med et nyt projekt.

Den lollandske ingeniør fremlagde et forslag til tørlægning af Ulvedybet og Birkelse Søenge. Her ville hele 4785 hektar kunne tørlægges og kultiveres for en overslagspris på 3,3

mio. kr. (46,7 mio. kr. i 2009-værdi). Hedeselskabet var dog lige i hælene på ingeniøren med sit eget forslag, som var ganske meget mindre. 400 hektar ville selskabet kultivere og for den langt mere beskedne overslagspris af 475.000 kr. (6,7 mio. kr. i 2009-værdi).

Udvalget foreslog, at man atter skulle søge oplyst, om staten agtede at holde fast ved Ulvedybet i den aktuelle beskæftigelsessituation.

»Fra lodsejere i begge sager foreligger der indtrængende anmodninger om arbejdernes igangsættelse«, blev det fremført ifølge mødereferatet, og der faldt bitre ord om både »fuglereservat« og »ålereservat« frem for nyttigt arbejde for folk på egnen. Blokeringen af Ulvedybsudtørringen hidrørte helt klart fra Reservatrådet og Fiskeriministeriet.

I 1971 var der fuld gang i opførelsen af pumpestationen på Gjol-Øland-dæmningen. Den skulle sænke vandstanden inde i Ulvedybet, så engene omkring reservatet kunne udtørres og kultiveres. Ganske vist var landvindingsloven for længst afskaffet, da projektet gik i gang, men det havde »overlevet« på den såkaldte beredskabsliste gennem flere årtier. Så selvom mere landbrugsjord ikke længere var en nødvendighed, gennemførtes projektet alligevel med betydelig statsstøtte. Fotos: H.M. Markersen & Søn.

Det var ingen i tvivl om.

Et halvt år senere på 43. møde, 24. februar 1955, har Markersen indsendt et revideret projekt, hvor Ulvedybet holdes udenfor. Han har nu to projekter – et med og et uden Ulvedybet – så uanset hvad der besluttes i Landbrugsministeriet, er Markersen stadig med i kapløbet.

Ni måneder senere på det 46. møde, 10. november 1955, blev der citeret flere protester mod, at Ulvedybet tages ud, bl.a. en skrivelse fra Ålborg amtsråd. Og så satte udvalgsformanden trumf på, da han kunne oplyse, »der ved et møde i Statsministeriet havde været stærkt pres for at få gennemført en tørlægning af Ulvedybet uden hensyn til fiskeriet. Juridisk ligger sagen sådan, at man må have finansudvalget med«.

I april 1956 sagde den socialdemokratiske landbrugsminister Jens Smørum ja til projektet for Ulvedybet til trods for, at det ville ødelægge et af landets fineste vildtreservater. Arbejdsløsheden var atter begyndt at stige, og i 1956 nåede den helt op på 11,1 procent, og det argument overtrumfede alt andet.

Nu skulle det være, og det kunne ikke gå for stærkt. Allerede 11. maj 1956 indkaldte Markersen & Søn til møde på Halvrømmen Kro med lods ejerne. Efter flere års kamp kunne man endelig få tømt det udstrakte vådområde, og interessen var stor for at komme i gang.

Men man havde glemt at tage misteltenen i ed.

Risiko for sandflugt

På kromødet rejste den unge hortonom Jens Jørgen Bolvig sig og protesterede. Han fandt, at det var synd og skam at tørlægge vildtreservatet, og han mente heller ikke, at jordbunden ville gøre det økonomisk forsvarligt.

Bolvig var intet politisk brushoved. Den 28-årige konsulent i Hjørring amts landøkonomiske selskab stod solidt plantet i den borgerlige lejr, hvor han var formand for Konservativ Ungdom i årene 1958-60. Han skiftede dog senere over til de radikale.

Bolvig havde selv udtaget jordprø-

Efter flere dags blæst var vandstanden i Limfjorden meget høj, og da der kom storm fra syd 2. januar 1984 slog bølgerne ind over Attrup-Øland-dæmningen fra pumpestationen og over en strækning på 400 meter. Bestyrelsen måtte alarmere Hjemmeværnet, der stillede samme aften med 30 mand. De gik i gang med at fylde sandsække, som en gravemaskine kørte ud på dæmningen til de mest kritiske steder. Næste morgen blev hjemmeværnet afløst af civilforsvaret fra Thisted, der kæmpede videre hele dagen til sidst på eftermiddagen, hvor der ankom 21 soldater fra Nr. Utrup, der arbejdede sammen med de lokale frem til midnat. Næste morgen kom der friske forstærkninger i skikkelse af 30 nye soldater og hen under andendagens aften var situationen atter under kontrol. Elleve dage senere blæste det atter op til storm, og civilforsvaret måtte hidkaldes til at køre endnu flere sandsække ud. Hen på eftermiddagen blev det en hel orkan, og situationen så meget alvorlig ud, men heldigvis drejede vinden over til vest og løjede lidt af hen under aften. Alarmen kunne afblæses ved 22-tiden og soldaterne tage hjem. Foto: Privateje.

ver i Ulvedybet, fået dem analyseret og kunne dokumentere, at projektet kun ville give ringe landbrugsjord.

Tilbage i januar 1942 var Hedeselskabet selv nået til samme resultat i rapporten »Jordbundsforholdene i de lave arealer ved Gjol og Øland, Hjørring Amt«. Heraf fremgik det, at arealet øst for Øland var af »mindre god beskaffenhed«, og at der var »partier, hvor der efter opdyrkning vil være mulighed for sandflugt«.

Imidlertid var der ingen, der interesserede sig for den rapport længere. Statens Landvindingsudvalg var loyalt parat til at føre ministerens beslutning ud i livet, og Hedeselskabet stod atter på spring for at få sin bid af kagen. Direktør Basse havde på ingen måde tænkt sig at overlade initiativet til Markersen, men indtil videre afventede selskabet slagets gang.

Kort efter kromødet satte Bolvig gang i en indsamling af protester mod projektet. Både Vendsyssel Tidende og Aalborg Stiftstidende fandte interesse for den ungdommelige protest, da der blev afleveret 5000 underskrifter mod udtørringen efter få måneder. Hele aktionen førte til rejsning af en fredningssag for området.

Dermed var Markersens projekt sat i stå. Lodsejerne protesterede på det

kraftigste på en række møder, men sagen måtte nu gå sin gang for fredningsnævn og dommer.

Urent trav

Som andre magtfulde mænd udøvede Hedeselskabets direktør Niels Basse sin virkelige indflydelse anonymt og diskret. Til gengæld veg han ikke tilbage for selv de mest hensynsløse beslutninger, når det gjaldt sagen.

I journalisten Rolf Gecklers bog »Hvad indad tabes« refereres et vid-

nesbyrd fra midten af 1950'erne om direktørens magtspil i kulisserne. En ung handelsmand fortæller:

»Jeg sad i restauranten på Preislers Hotel i Viborg og spiste frokost. Der var ikke andre gæster i restauranten, indtil der kom et selskab på en halv snes personer, der også skulle have frokost. Jeg kunne ikke undgå at høre, hvad der blev talt om ved bordet og fandt snart ud af, at værten var direktør Niels Basse. Samtalen drejede sig om min gode ven, Jens Jørgen Bolvig, der var ansat som konsulent ved Hjørring amts landøkonomiske selskab. Direktør Basse sagde

Johan Koed Jørgensen (f. 1942) hed den nye herremand, der opbyggede landets nyeste herregård, Attrup-Øland, ude midt i det store landvindingsområde bag Attrup-Øland-dæmningen. Da staten opgav at udstykke jorden til husmandsbrug, solgte man det meste til Koed Jørgensen. I 1993 flyttede Koed Jørgensen til det idylliske østjyske gods, Åkjær, syd for Odder, og her kom han på kollisionskurs med både myndigheder og naturorganisationer, fordi han hårdhændet fjædede levende hegn og drænedede fugtige enge. Den legendariske Flemming Juncker på godset Overgård gav Koed Jørgensen dette skudsmål i 1997: »Koed-Jørgensen er en dygtig landmand. Det har han bevist. Han avler simpelthen topudbytte ved kontinuerlig hvedeavl. Alt hvad han rører ved, får han penge ud af».

til sine frokostgæster, at denne Jens Jørgen Bolvig ikke længere skulle være nogen hindring for deres fælles planer om at afvande Ulvedybet i Limfjorden. Niels Basse fortalte, at han netop havde haft kontakt med det landøkonomiske selskab, og at Bolvig nu ville blive afskediget fra sin stilling.»

Den unge handelsmand var den se-

nere direktør og fabrikant Ib Drasbæk.

Bolvigs egne jordbundsundersøgelser i området ved Ulvedybet havde stillet spørgsmålstejn ved de tilsvarende prøver, som Hedeselskabet havde foretaget, så kort og godt – denne Bolvig irriterede direktør Basse, og derfor blev der trukket i nogle snore,

Attrup-Øland-dæmningen er belagt med store cementflader som værn mod de voldsomme storme, der kan piske gennem Limfjorden. Billedet er taget fra pumpestationen og ind mod Attrup. Vindmøllerne i horisonten står i Nørrekær Enge ved Løgstør på sydsiden af fjorden. Nørrekær Enge er også inddiget med et 10 kilometer langt dige af H.M. Markersen & Søn med betydelig statsstøtte i 1940'erne.

så han kunne komme væk.

Men sådan gik det alligevel ikke. Drasbæk ringede selvfølgelig til venen Bolvig, og da bestyrelsen for Hjørring amts landøkonomiske selskab hørte om Basses praleri, lod de sig alligevel ikke diktere. Bolvig beholdt sit job. Han lod sig heller ikke afskrække. Som medlem af Folketinget for de radikale i årene 1977-81 optrådte han som en af Hedeselskabets mest markante kritikere.

Ud og ind af fredningsnævnet

I februar 1958 afsagde fredningsnævnet sin kendelse, der lød på en afvisning af Danmarks Naturfredningsforenings fredningspåstand. Nævnet ville ikke frede Ulvedybet, fordi man mente, det udgjorde en del af søterritoriet, som ikke var omfattet af naturfredningsloven.

Dermed var sagen langt fra afgjort. Kendelsen blev straks appelleret til Overfredningsnævnet. Det forsinkede sagen yderligere 13 måneder.

Overfredningsnævnet afsagde sin første kendelse 13. august 1958. Heri anførtes det, at Ulvedybet måtte anses for at høre under fredningsmyndighedernes kompetence i henhold til naturfredningsloven, og at overfredningsnævnet ikke anså Ulvedybet for at høre under søterritoriet, hvorfor sagen hjemvist til fredningsnævnet. Altså om igen.

Nu havde Overfredningsnævnet taget stilling til, om der overhovedet kunne rejses fredningssag – det kunne der. Dernæst skulle Overfredningsnævnet tage stilling til, om der så skulle fredes. Det skulle der ikke. I maj 1959 stadfæstede Overfredningsnævnet afvisningen af sagen, som fredningsnævnet stod fast på.

Banen var ryddet, projektet kunne sættes i gang, men i mellemtiden havde flere lodsejere mistet interessen.

I februar 1960 viste en afstemning om afvandingsprojektet, at der var 68 for og 68 imod. I hartkorn var der dog 780 hektar ja-stemmer mod 654 hektar nej-stemmer. Nord for landevejen gennem området var der stort flertal imod, mens det var omvendt syd for

vejen.

Alle anstrengelser var dog forgæves, fordi ledigheden stadig faldt, og dermed smuldrede statens interesse og finansielle opbakning. I 1961 nåede arbejdsløshedsprocenten ned på 3,9 pct., og i 1962 blev den 3,0 pct, hvilket var tæt på fuld beskæftigelse.

Samme år besluttede Landbrugsministeriet at stille projektet i bero på grund af mangel på arbejdskraft. Fra det 64. møde i Statens Landvindingsudvalg lød det lakonisk 3. juli 1963: Ulvedybssagen har ikke kunnet gennemføres på grund af den bevilingsmæssige situation.

Men Markersen & Søn havde endnu ikke opgivet ævred.

Herregård i stedet for husmandsbrug

Allerede tilbage i 1948 var Jordlovsudvalget begyndt at udstykke den jord, der var afvandet og drænet bag dæmningerne. Den blev solgt i parceller på 8,8-11 hektar land.

I de første tre år blev der solgt 20 ejendomme, så var der en pause frem til 1957, hvor der atter blev solgt fem ejendomme. Da Brovst-Øland vejen var bygget, blev der solgt yderligere fem ejendomme, men så var det slut. Interessen for husmandsbrug var forduftet.

I nogle år forsøgte jordlovsudvalget selv at drive jorden, men dårlige driftsresultater gjorde, at man solgte

resten af ejendommene til Johan Koed Jørgensen. Han var ikke til husmandsbrug. Tværtimod opførte Koed Jørgensen ude i det inddæmmede landskab Danmarks nyeste herregårdsanlæg, ejendommen Attrup-Øland.

Aarhuus Stiftstidende offentliggjorde 12. februar 1965 denne barske lederartikel med overskriften »I Ulvedybets gab«:

»Den 20. august 1954 trykkede den daværende formand for Attrup-Øland Enges Landvindingslaug på en knap, der udløste hestekræfterne i de tre pumper, som på to døgn tømte fuglereservatet Attrup-Øland og Nørreøksø Sø i Han Herred, Nordjylland, for vand. Et projekt til 2,8 millioner kroner [39,6 mio. kr. i 2009-værdi].

Næsten 10 år senere, 29. maj 1964, kom den specificerede regning, 6,3 millioner kr. [61,4 mio. kr. i 2009-værdi]. Et af formålene med denne afvanding var blandt andet ca. 40 nye brug på det område, hvor fugle og ål før havde fristed og opvækst. I dag, 1 år efter, er der fem brug, hvoraf det ene ejes af Statens Jordlovsudvalg.

I juni 1964 blev fra Attrup-Øland Landvindingslaug indsendt anmodning til ministeriet om at få statens bidrag forøget ud fra den betragtning, at anlægssummen var steget til de 6,3 millioner kr., og det inden

I 1800-tallet strakte Torslev Dyb sig op fra Limfjorden som en meget lavvandet vig, hvor der fandtes mange holme og småøer med strandenge. Også efter den første inddigning i 1920 myldrede det med liv i de store vådområde. Det svagt saltholdige fladvandsområde husede en varieret flora og smådyrsfauna, der gav ideelle fødebetingelser for mange arter af svømme- og vadefugle. Først efter 1954 blev det muligt at dræne og opløje hele inddæmningen, hvorefter det frodige og mangfoldige liv blev erstattet af udstrakte kornmarker. I dag er området af meget beskeden værdi for den vilde natur. Foto: Hunderup Luftfoto, 5. aug. 2009.

arbejdet kunne betragtes som fuldt færdigt.

Det er åbenbart det økonomiske mønster, som lodsejere i Danmark i dag gør klogt i at indstille sig på, hvis de engagerer sig i landvindingsprojekter, i al fald, hvis projekterne skal gennemføres på Danmarks mest uberegnelige landbrugsjord som den ved Ulvedybet.

Ikke desto mindre efterfølges Attrup-Øland-Nørreøkse Søprojektet af den beslutning, som er truffet i regeringens økonomiudvalg om Ulvedybets afvanding. Dette projekt er ikke på 2,8, men på 5 millioner kr., og lodsejernes fantasi har nu frit spillerum med, hvad den specificerede regning kommer til at lyde på, når den præsenteres

engang i 1975.

Som en hjælp for lodsejerne kan det oplyses, at Statens Planteavlslaboratorium i Vejle på grundlag af analyser af 50 jordprøver, taget forskellige steder i Ulvedybet, har erklæret følgende:

Jorden skønnes at være dårligt egnet til landbrugsjord, først og fremmest på grund af en ringe vandholdende evne, og dernæst fordi jorden består af næsten rent sand indeholdende kun lidt humus og en betydelig mængde salt, 58 milligram i 100 gram jord.

Vi kan yderligere oplyse lodsejerne langs Ulvedybet om, at der i Hjørring Amt, hvorunder Ulvedybet hører, var én ansøger til statshusmandsbrug i 1964.«

Gjøl var en ø helt frem til 1919, men også efter de første dæmningsbyggerier rummede egnen enestående naturværdier. Før opførelsen af den store pumpestation i 1971 på Gjøl-Øland-dæmningen fandt store skarer af trækkende fugle stadig ideelle forhold i vådområderne øst for Øland. I titusindvis kunne ænderne ligge ude på det dybe vand i Ulvedybet for i mørkningen om aftenen at flyve til engarealerne omkring Ølands Vejle og ved Torslev Dyb. I dag rummer vildtreservatet kun en brøkdel af tidligere tiders naturrigdom. Foto: Hunderup Luftfoto, 5. aug. 2009.

Ulvedybet slap alligevel ikke

Trods Landbrugsministeriets beslutning i 1963 om at stille projektet for Ulvedybet i bero, arbejdede H.M. Markersen & Søn ufortrødent videre på sagen, men nu blot ved at dele projektet op i mindre etaper. Gradvis kunne man så alligevel få ordnede forhold omkring Ulvedybet.

Men det var der ingen interesse for i Landbrugsministeriet. Man arbejdede med helt andre planer. Ministeriet meddelte 25. november 1965, at Ulvedybet med omgivende arealer skulle bevares som et 785 hektar stort vildtreservat.

Denne beslutning medførte paradoksalt nok, at man måtte tildele lodsejerne en betydelig erstatning for de imaginære tab, de led ved beslutningen. De fik 275.000 kr. (2,5 mio. kr. i 2009-værdi) som et plaster på såret, fordi de gik glip af statsstøtte til afvandingsprojektet.

Trods fornyet status som reservat gik Ulvedybet alligevel ikke ram forbi.

Vildtreservatet blev inddiget med et syv kilometer langt dige, og fra 1969 blev arealerne uden om reservatet af-

Der var engang

»Øland har en smuk Skov, hvori findes Rådyr, Ræve og Brokker [grævling]. Falco albicilla [havørn] og Ardea nigra [sort stork] yngle i Træerne. Over en Dam ved Herregaarden skød jeg mange Flagermuus, som meget ligne Vespert. Daubentoni [vandflagermus].«

Frederik Faber, 1828.

Ørn og sort stork forekom stadig i 1918, da den unge Niels Rasmussen blev ansat som skytte på Oxholm. Han skød et eksemplar af begge, men det var de enorme mængder af fuglevildt, der prægede egnen.

Det ved vi, fordi den 23-årige Rasmussen omhyggeligt førte sin jagtjournal fra den allerførste dag på Øland til »jagt forbi« i 1974. I samfulde 56 år noterede Rasmussen hvert et bytte, han nedlagde. Og det blev til imponerende meget.

Som erhvervsjæger var hans vigtigste indtægtskilde de skydepenge, han kunne hæve for hvert et stykke nedlagt vildt, rovvildt såvel som det såkaldt »ædle« vildt, dvs. det, der kunne spises.

I 1930'erne var prisniveauet således, at Rasmussen fik en krone (2009-priser: 33 kr.) for gråænder og andre ænder af samme størrelse, mens krikand gav 60 øre (2009-priser: 20 kr.) og vadefugle som hvidklire og brushane 40 øre (2009-priser: 13 kr.). En undtagelse var dog store regnspove, der indkasserede en hel krone. Udbetalingen af skydepenge hørte op i 1940, hvorefter Rasmussen stort set kun skød fugle, der kunne sælges med et vist overskud, når patronprisen var trukket fra, dvs. næsten udelukkende ænder.

Nogle arter, som f.eks. svømmeænder, regnspover og krager nedlagde han i tusind-

vis, mens andre som strandskade, rørhøg, svaner og vandhøns kun er noteret med få eksemplarer. Rasmussen leverede også sjældne fugle til museernes samlinger. De blev ofte kun nedlagt i et enkelt individ, som f.eks. natravn, grønspejtte, vende-hals, sort stork og havørn.

Mellem 1918 og 1954 var der jagttid fra august til december, begge måneder inklusive, i stort set i hele perioden.

Kun syv procent tilbage

Takket være Niels Rasmussens omhyggeligt førte jagtjournaler er det muligt at belyse de drastiske forringelser af jagten – og derigennem fuglelivet – som 1954-afvandingen bag Attrup-dæmningen og 1969-tørlægningen af Brenningen medførte.

Da biotoperne ved afvandingen af Attrup-inddæmningen i 1954 ændredes drastisk, kan udbyttetallene for samtlige nedlagte svømme- og dykænder opgøres i to perioder – før og efter 1954; mens 1955 ikke er brugt i beregningerne, fordi forandringerne bag dæmningen kun slog delvis igennem i dette år.

I den første periode (1918-54) blev der i gennemsnit skudt 255 ænder om året, mens i den sidste periode (1956-74) måtte Niels Rasmussen nøjes med 19 ænder i gennemsnit. Det årlige udbytte var reduceret til blot syv procent af tidligere tiders.

Vildtbiologen Johannes Andersen, der har foretaget disse beregninger på grundlag af Niels Rasmussens jagtjournaler, vurderede i sin rapport, at »afvandingen af Attrup-inddæmningen havde en katastrofal virkning på fuglelivet, idet udtørringen bevirkede, at de tidligere fouragerings- og yngleområder forsvandt. De beskedne

Så mange ænder blev der skudt i årene 1918-54 og 1955-74*.

Art	1918-54	1955-74	I alt
krikand	4.163	251	4.414
gråand	3.752	93	3.845
pibeand	944	8	952
skeand	223	1	224
atlingand	32	0	32
knarand	2	0	2
taffelend	10	10	20
bjergand	28	0	28
hvinand	2	7	9
trolldand	1	1	2
gravand	10	0	10
fløjlsand	1	0	1
I alt	9.425	376	9.801

*udbyttet fra 1955 (61 ænder) er ikke regnet med, da afvandingen af Attrup-inddæmningen først slog igennem i 1956.

udbyttet efter 1954 viser, at udtørringen næsten omgående stoppede andetrækket til Attrup-inddæmningen og dermed ind over Øland«.

Samme billede har utvivlsomt også tegnet sig for Rasmussens jagt på vadefugle som spover og bekkasiner. Som et kuriosum kan det nævnes, at i perioden 1922-39 skød Niels Rasmussen i alt 64 tredækkere i området, hvor denne yderst sjældne sneppefugl yngede omkring år 1900.

I dag er tredækkeren en meget sjælden fugl i Danmark, f.eks. blev den blot rapporteret fra 28 forskellige lokaliteter i hele landet i 2009. Hvad angår Attrup-Øland-Ulvedybet foreligger der blot en eneste observation fra de seneste 25 år.

Også 281 individer af den relativ sjældne enkeltbekkasin blev det til i årene 1919-33. Dette udbytte bør sammen med tredækkertallene vurderes i forhold til udbyttet af den langt mere almindelige dobbeltbekkasin med i alt 931 nedlagte fugle. For hver skudt tredækker nedlagde Niels Rasmussen 4,4 enkeltbekkasiner og 14,5 dobbeltbekkasiner.

Materialet viser, at fuglene blev fortrængt fra Attrup-inddæmningen, men også i stor udstrækning fra Ulvedybet, selv om det lykkedes at bevare stedet som naturlokalitet. Fødegrundlaget lykkedes det ikke at bevare – det forsvandt sammen med inddæmningen, og uden det havde området mistet sin værdi. Det er med andre ord ikke nok, at der er vand til stede. Et område må kunne dække

Skytte Rasmussen (nr. to fra venstre) førte omhyggeligt sin jagtjournal fra den allerførste dag på Øland i 1918 og til »jagt forbi« i 1974. I samfulde 56 år noterede Rasmussen hvert et bytte, han nedlagde, både før og efter tørlægningen i 1954. Derfra kender man i tørre tal den dramatiske effekt på fuglelivet. Foto: Grethe Mejlgaard.

alle de fundamentale behov, fuglene har, for at rumme en bestand.

I dag eksisterer Attrup-inddæmningen ikke som naturlokalitet. Man kører af sted på asfalterne mellem de grønne kornmarker uden at ane, at dette ensformige landbrugsland har fortrængt et overmåde rigt naturområde for blot 50 år siden. Mod øst i Ulvedybet er det ikke gået helt så galt, selv om diger og pumpestation her har reduceret vandarealet betydeligt.

For 100 år siden var brushanen vidt udbredt som ynglefugl i Danmark, men på grund af omfattende dræning af yngleområder og brug af insekticider var ynglebestanden i midten af 1990'erne faldet til omkring 500 hunner. I 2008 var der kun omkring 65 ynglehunner tilbage – hovedparten på reservatet Tipperne i Ringkøbing fjord. Foto: Niels Fabæk.

vandet til Ulvedybet af en pumpestation ved Ølands Vejle.

Da de tidligere våde engområder herefter blev opdyrket, mistede vildtreservatet meget af sin betydning. Vandfuglenes allersidste opholdssted var blevet stærkt forringet og ynglefuglenes antal yderligere reduceret.

Dette projekt medførte, at det oprindelige Øland Vildtreservat blev indskrænket og kan i dag kun genfindes delvis i den reservatordning (775 ha), der omfatter Ulvedybet med omliggende arealer.

Ved regnskabsafslutningen i 1974 havde det reducerede projekt kostet 4,9 mio. kr. (23,1 mio. kr. i 2009-værdi), hvoraf statstøtten udgjorde hele 3,2 mio. kr. (15,1 mio. kr. i 2009-værdi).

Hvor smiler fager

25 års jubilæet for den vellykkede afvanding af Attrup-Øland indæmningen blev afholdt fredag, 19. oktober 1979, kl. 19.30, på Brovst Hotel.

Der var 300 deltagere i festen, og de lagde ud med at synge komponisten Povl Hamburgers »Blæsten går frisk over Limfjordens vande«, der siden

1937 havde været Nordjyllands svar på en lokal nationalsang.

Derefter holdt landvindingslagets kasserer Oscar Sørensen et foredrag om landvinding fra det 18. århundrede og op til 1979.

Festsalen istemte derefter Johannes V. Jensens »Hvor smiler fager den danske kyst« fra 1925 og så var ordet frit. Civilingeniør Markersen junior, amtsrådsmedlem Bernhard Nielsen-Mann, Hedeselskabets direktør Sandahl Skov, formanden for Han Herreds Sparekasse Tage Ogstrup, borgmester Carl Nielsen og flere andre talte om det storslåede projekt.

Efter kaffen sluttede den seriøse del af jubilæet med H. C. Andersens jyske nationalsang fra 1859 »Jylland mellem tvende have«. Og så spillede Herman Pfänners Orkester op til dans, der først sluttede kl. 01.00.

Festen blev afviklet af Johan Koed Jørgensen (f. 1942). Han havde købt statens arealer af Jordlovsudvalget, da det blev opgivet at udstykke husmandsbrug, og ude på det inddæmmede havde han opført Danmarks nyeste herregårdsanlæg, Attrup-Øland.

I stedet for en flok husmænd havde egnen fået en enkelt ny herremand.

KILDER

Andersen, Johannes: Svømmeænder og vadefugle omkring Øland i Limfjorden, 1918-1974. – Danske Vildtundersøgelser, hæfte 38, Vildtbiologisk Station 1985. Meddelelse nr. 203.

Betænkning angående Dige- og Afvandingsforholdene ved Limfjorden. Afgivet den 25. januar 1934. Ministeriet for Offentlige Arbejder.

Faber, F.: Kort Efterretning om en zoologisk Rejse til det nordligste Jylland i Sommeren 1827. Tidsskrift for Naturvidenskaberne, 1828 p. 243-256.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 26. sept. 2005 og 8. september 2010.

Geckler, Rolf: Hvad indad tabes. Gyldendal 1982.

Gregersen, Jens Møller: Øland. Historiske strejftog fra egne i Øster Hanherred (1). Udgivet af Brovst kommune. 2. oplag 1976.

Jensen, Frode: Erindringer fra min drengetid på Øland 1950-54. Han Herred Bogen, 2010.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 37. Rigsarkivet.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 1561. Rigsarkivet. NB! Sagsmappen mangler dog i arkivet!

Sørensen, Oscar: Afvanding og landindvinding omkring Brovst 1880-2000. Udgivet af Attrup-Øland landvindingslag, 1999.

Thøgersen, Fridlev: Jordbundsforholdene i de lave arealer ved Gøl og Øland, Hjørring Amt. Afd. for Undersøgelser og Forsøg. Det danske Hedeselskab, 26. januar 1942.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved **Ulvedyb**, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 203 fuglearter, som er registreret fra **Ulvedyb**, pr. 18. september 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Rødstrubet Lom	(1/1)	Bjergand	(39/285)	Vibe	(315/135328)	Sortterne	(4/9)
Lille Lappedykker	(21/48)	Ederfugl	(2/76)	Islandsk Ryle	(72/643)	Hvidvinget Terne	(2/4)
Toppet Lappedykker	(256/15761)	Sortand	(3/12)	Sandløber	(4/6)	Søkonge	(1/1)
Gråstrubet Lappedykker	(34/99)	Hvinand	(198/53260)	Dværgryle	(76/1119)	Huldue	(1/2)
Nordisk Lappedykker	(5/6)	Lille Skallesluger	(40/504)	Temmincksryle	(69/799)	Ringdue	(52/1364)
Sorthalset Lappedykker	(10/15)	Toppet Skallesluger	(124/19854)	Stribet Ryle	(9/19)	Tyrkerdue	(3/12)
Skarv	(139/2295)	Stor Skallesluger	(125/3577)	Krumnæbbet Ryle	(90/621)	Gøg	(30/107)
Rørdum	(10/14)	Hvepsevåge	(1/1)	Almindelig Ryle	(310/67087)	Skovhornugle	(2/3)
Silkehejre	(26/27)	Rød Glente	(4/4)	Kærløber	(15/16)	Mosehornugle	(5/8)
Sølvhejre	(1/1)	Havørn	(9/9)	Prærieløber	(8/8)	Mursejler	(4/389)
Fiskehejre	(300/4865)	Rørhøg	(227/533)	Brushane	(165/4251)	Isfugl	(1/1)
Sort Stork	(1/1)	Blå Kærhøg	(134/210)	Enkeltbekkasin	(2/2)	Stor Flagspætte	(1/1)
Skestork	(136/1619)	Steppehøg	(1/1)	Dobbeltbekkasin	(136/4142)	Sanglærke	(80/3298)
Stor Flamingo	(5/5)	Hedehøg	(14/16)	Tredækker	(1/1)	Bjerglærke	(11/158)
Knopsvane	(377/138749)	Duehøg	(8/10)	Stor Kobbersnepe	(52/368)	Digesvale	(14/148)
Sortsvane	(67/138)	Spurvehøg	(42/49)	Lille Kobbersnepe	(43/433)	Landsvale	(87/199443)
Pibesvane	(58/6042)	Musvåge	(216/737)	Småspove	(32/71)	Bysvale	(52/1969)
Sangsvane	(179/41086)	Fjeldvåge	(78/115)	Storspove	(226/8090)	Skovpiber	(1/4)
Sædgås	(12/158)	Kongeørn	(1/1)	Sortklire	(102/323)	Engpiber	(73/1700)
Kortnæbbet Gås	(80/40665)	Fiskeørn	(14/14)	Rødben	(271/8917)	Skærpiber	(30/77)
Blisgås	(27/353)	Tårnfalk	(171/379)	Damklire	(1/1)	Gul Vipstjert	(139/1124)
Grågås	(702/230680)	Dværgfalk	(22/23)	Hvidklire	(217/4784)	Bjergvipstjert	(1/1)
Indisk Gås	(32/48)	Lærkefalk	(1/1)	Svaleklire	(35/121)	Hvid Vipstjert	(107/1003)
Snegås	(1/1)	Vandrefalk	(99/105)	Tinksmed	(87/1368)	Gærdesmutte	(21/44)
Canadagås	(253/45947)	Agerhøne	(19/70)	Mudderklire	(103/601)	Jernspurv	(15/19)
Bramgås	(49/1361)	Vagtel	(7/10)	Stenvender	(30/82)	Rødhals	(14/48)
Knortegås	(31/5532)	Fasan	(7/9)	Odinshane	(12/16)	Nattergal	(14/17)
Nilgås	(2/2)	Vandrikse	(27/47)	Almindelig Kjøve	(2/3)	Rødstjert	(4/5)
Rustand	(1/1)	Grønbenet Rørhøne	(13/13)	Dværgmåge	(6/6)	Bynkefugl	(9/41)
Gravand	(294/12623)	Blishøne	(209/115463)	Hættemåge	(198/226798)	Stenpikker	(22/57)
Pibeand	(314/370101)	Trane	(7/18)	Stormmåge	(59/10893)	Solsort	(38/166)
Amerikansk Pibeand	(3/3)	Strandskade	(180/3677)	Sildemåge	(16/42)	Sjagger	(27/2274)
Knarand	(25/59)	Stylteløber	(5/5)	Middelhavssølvmåge	(3/3)	Sangdrossel	(2/3)
Krikand	(287/108363)	Klyde	(254/14994)	Sølvmåge	(155/46522)	Vindrossel	(7/69)
Gråand	(291/129154)	Lille Præstekrave	(30/85)	Hvidvinget Måge	(1/1)	Misteldrossel	(9/17)
Spidsand	(136/1484)	Stor Præstekrave	(165/3484)	Svartbag	(75/358)	Græshoppesanger	(9/9)
Atlingand	(39/85)	Hvidbrystet Præstekrave	(3/8)	Splitterne	(3/6)	Sivsanger	(67/498)
Skeand	(256/5188)	Pomeransfugl	(17/150)	Fjordterne	(12/73)	Kærsanger	(7/18)
Taffeland	(69/20655)	Hjejle	(252/252987)	Havterne	(47/300)	Rørsanger	(30/196)
Troldand	(178/77072)	Strandhjejle	(82/1216)	Dværgterne	(1/1)	Drosselrørsanger	(1/1)

Gulbug	(17/26)	Træløber	(1/1)	Gråspurv	(8/84)	Kernebider	(1/1)
Gærdesanger	(22/52)	Rødrygget Tornskade	(10/13)	Skovspurv	(3/232)	Lapværling	(5/13)
Tornsanger	(36/329)	Stor Tornskade	(4/4)	Bogfinke	(36/257)	Snespurv	(38/1731)
Havesanger	(14/34)	Skovskade	(6/7)	Kvækerfinke	(1/12)	Gulspurv	(106/2210)
Munk	(16/22)	Husskade	(19/51)	Grønirisk	(24/206)	Hortulan	(1/2)
Gransanger	(28/50)	Allike	(10/192)	Stillits	(23/139)	Rørspurv	(84/804)
Løvsanger	(37/142)	Råge	(2/4)	Grønsisken	(6/276)	Bomlærke	(80/4258)
Grå Fluesnapper	(1/1)	Sortkrage	(4/8)	Tornirisk	(61/2989)		
Skægmejse	(68/311)	Gråkrage	(90/3554)	Bjergirisk	(41/2723)		
Topmejse	(1/2)	Ravn	(11/13)	Stor Gråsisken	(1/4)		
Blåmejse	(16/112)	Stær	(115/122910)	Lille Korsnæb	(1/2)		
Musvit	(15/43)	Rosenstær	(1/1)	Dompap	(10/25)		

Herunder ses en oversigt over de 15 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Ulvedyb**, pr. 18. september 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skrubtudse	(1/1)	Citronsommerfugl	(2/3)	Hare	(13/31)	Lækat	(2/2)
Stor Kålsommerfugl	(1/2)	Admiral	(3/52)	Ræv	(8/8)	Brud	(1/1)
Grønåret Kål-sommerfugl	(1/30)	Tidselsommerfugl	(4/7)	Ilder	(1/1)	Odder	(3/3)
		Nældens Takvinge	(2/2)	Mink	(2/2)	Rådyr	(7/28)

Herunder ses en oversigt over de 69 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Attrup-dæmningen og Limfjorden**, pr. 18. september 2010. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skarv	(3/3800)	Hvinand	(3/430)	Strandhjejle	(1/4)	Landsvale	(1/20)
Fiskehejre	(3/50)	Toppet Skallesluger	(8/423)	Vibe	(8/302)	Bysvale	(1/14)
Skestork	(1/1)	Stor Skallesluger	(4/102)	Almindelig Ryle	(6/2430)	Gul Vipstjert	(3/13)
Knopsvane	(17/1444)	Rørhøg	(4/5)	Brushane	(1/3)	Hvid Vipstjert	(1/1)
Pibesvane	(2/6)	Blå Kærhøg	(2/3)	Dobbeltbekkasin	(2/2)	Stenpikker	(2/7)
Sangsvane	(6/323)	Hedehøg	(4/11)	Lille Kobbersneppe	(1/4)	Græshoppesanger	(1/1)
Kortnæbbet Gås	(3/1041)	Musvåge	(1/4)	Småspove	(1/5)	Sivsanger	(1/10)
Grågås	(9/2067)	Tårnfalk	(3/7)	Storspove	(19/448)	Rørsanger	(1/2)
Canadagås	(10/1971)	Dværgfalk	(1/1)	Rødben	(7/29)	Ravn	(1/1)
Bramgås	(1/25)	Vandrefalk	(1/1)	Hvidklire	(1/2)	Stær	(2/1110)
Knortegås, Lysbuget	(13/993)	Agerhøne	(1/3)	Svaleklire	(1/1)	Stillits	(1/6)
Knortegås, Mørkbuget	(1/240)	Grønbenet Rørhøne	(2/2)	Tinksmid	(1/4)	Bjergirisk	(2/50)
Nilgås	(1/2)	Blishøne	(12/2530)	Mudderklire	(3/14)	Snespurv	(2/201)
Gravand	(8/423)	Strandskade	(4/47)	Hættemåge	(1/500)	Rørspurv	(1/1)
Pibeand	(17/10125)	Klyde	(2/10)	Stormmåge	(1/1)	Bomlærke	(1/40)
Gråand	(5/814)	Lille Præstekrave	(1/1)	Splitterne	(1/1)		
Skeand	(2/5)	Stor Præstekrave	(1/1)	Gøg	(1/1)		
Ederfugl	(1/55)	Hjejle	(3/343)	Mursejler	(1/1)		

Plantelivet omkring Attrup og Øland

TBU 5/20-1: Tøtterne

Ved inddæmningen af Tøtterne i 1921 mellem Attrup (lok. 5/20-2) og Øland (lok. 5/21-1) blev engene beskyttet mod oversvømmelser fra Limfjorden og samtidig afvandet gennem grøftning.

Området anvendes landbrugsmæssigt. Fjordværts diget ligger ved Overholm et mindre stykke græsset strandeng med tydelig vegetationszonering.

Vegetationstyper: Strandeng, mark

Højere planter: 1988: Strand-Annelgræs, Udspærret Annelgræs, Harril, Kødet Hindeknæ, Rød-Kløver, Kveller, Alm. Kvik, Strand-Mælde, Mælkebøtte, Gåse-Potentil, Strandgåsefod, Rød Svingel, Glat Vejbred

Lokalitetskode: + K-B III r

Kilder: se Wind 1992.

TBU 5/20-2: Attrup

På de ydre dele mod Limfjorden af det marine forland ved Attrup optræder veludviklede, græssede strandenge med loer og saltpander. Vegetationsdækket er

tydeligt zoneret. Engene er stedvis udsat for dræning. Landværts forekommer strandoverdrev.

Vegetationstyper: Strandeng, overdrev

Højere planter: 1988: Strand-Annelgræs, Udspærret Annelgræs, Høst-Borst, Engelskgræs, Fløjlsgræs, Eng-Forglemmigej, Harril, Kødet Hindeknæ, Hjerte-græs, Alm. Hvene, Kryb-Hvene, Alm. Kamgræs, Hvid-Kløver, Rød-Kløver, Rødbrun Kogleaks, Strand-Kogleaks, Kveller, Alm. Kvik, Vand-Mynte, Spyd-Mælde, Mælkebøtte, Alm. Pimpinelle, Gåse-Potentil, Alm. Rajgræs, Blågrøn Rapgræs, Bidende Ranunkel, Lav Ranunkel, Tigger-Ranunkel, Knæbøjet Rævehale, Alm. Røllike, Glanskapslet Siv, Tudse-Siv, Strandgåsefod, Enskællet Sumpstrå, Rød Svingel, Kær-Trehage, Vandnavle. 1900-1979: Hjertekarse.

Lokalitetskode: + K II r-s

Kilder: se Wind 1992.

TBU 5/21-1: Øland

Øland er isoleret bakke, der rejser sig over det flade, marine

forland og har tidligere været selvstændig ø. Jordbunden i bakken består af morænegrus og -sand. Jorden anvendes overvejende landbrugsmæssigt. En del af Øland beklædes af skov, Oksholm Skov, der er beskrevet særskilt (lok. 5/21-2). Under dette lokalitetsnummer er medtaget oplysninger, der blot kan henføres til Øland.

Vegetationstyper: Grusgrav, allé, mark

Højere planter: 1980: Blåbær, Blåhat, Klæbrig Brandbæger, Glat Dueurt, Døvnælde, Ene, Engelskgræs, Vild Gulerod, Vår-Gæslingeblomst, Havtorn, Alm. Hundegræs, Smalbladet Høgeurt, Alm. Hønsetarm, Kløvplade, Alm. Knopurt, Nikkende Kobjælde, Alm. Kongepen, Krumhals, Alm. Kællingetand, Vild Kørvel, Alm. Mælkeurt, Læge-Oksetunge, Ager-Padderok, Alm. Pimpinelle, Bidende Ranunkel, Lav Ranunkel, Rejnfan, Rødknæ, Seline(?), Lav Skorsoner, Gul Snerre, Sand-Star, Kornet Stenbræk, Bidende Stenurt, Pyrenæisk Storkenæb, Alm. Syre, Tjærenellike, Lancet-Vejbred, Smalbladet Vikke, Tveskægget Ærenpris. 1900-1979:

Klit-Rose(o), Strand-Svingel, Horse-Tidse

Mosser: 1984: *Frullania dilatata*, *Homalothecium sericeum*, *Hypnum cupressiforme*, *Metzgeria furcata*, *Orthotrichum affine*, *Tortula papillosa*, *Ulotia phyllantha*, *Zygodon vulgaris*

Laver: 1984: *Anaptychia ciliaris*, *Buellia punctata*, *Cliostomum griffithii*, *Evernia prunastri*, *Lecanora carpinea*, *Lecanora chlorotera*, *Lecanora expallens*, *Lecidella elaeochroma*, *Lepraria incana*, *Ochrolechia subviridis*, *Opegrapha atra*, *Opegrapha vulgata*, *Parmelia glabratula*, *Parmelia sulcata*, *Pertusaria albescens*, *Pertusaria albescens* var. *corallina*, *Pertusaria amara*, *Pertusaria coccodes*, *Pertusaria pertusa*, *Phaeophyscia orbicularis*, *Phlyctis argena*, *Physcia adscendens*, *Physcia tenella*, *Physconia distorta*, *Pyrrhospora quernei*, *Ramalina farinacea*, *Ramalina fastigiata*, *Xanthoria parietina*, *Xanthoria polycarpa*

Lokalitetskode: + B III r

Kilder: se Wind 1992.